

म. ग्रं. सं. ठाणे
विषय
वा. क्र.

२११
२११

निरंक

नं० २११

रज. १९००

भराठी ग्रंथ संग्रहालय, ठाणे.

(ठाणे जिल्हा वाचनालय)

वाचनालय/नौपाडा.

नं. - किरात

फो. नं० - इतिहास निरंक

दि. १/२०५

प्राणे

व. न. २०७

[विद्याविनोद मासिक पुस्तकांतून प्रसिद्ध झालेले]

ऐतिहासिक नाटक.

(चार अंकी)

जर्मन कवि शिलर, व इंग्लिश कवि शेरेडन वालेस

यांच्या

ग्रंथाच्या आधारे रचिलेले,

बुइल्यम टेल्,

अथवा

स्विट्झर्लंड देशांत प्रख्यातीस आलेला

बांका तिरंदाज.

लेखक—

किरात.

By, men will speak of *Tell the bowman* bold
Long as the mountains stand upon their base!
He was the only man who ventured still
To raise his voice to shield the people's rights!

Schiller.

[ह्या पुस्तकासंबंधाने सर्व हक्क लेखकाने आपलेकडे राखून ठेवले आहेत.]

इ. स. १९००.

Tyrant's wrong no noble heart can brook.
Gleave to the Empire firm and bold as erst;
God shield you in your ancient liberties!

Schiller.

• • • Torn from my country,
I could never be blest!
* * * When my country calls,
Be sure I'll ne'er be deaf to her appeal!
Schiller.

It is one of Schiller's very finest dramas; and exhibits some of the highest triumphs which his genius, combined with his art, ever realised. . . . There is no false tinsel-decoration about *Tell*; no sickly refinement, no declamatory sentimentality. All is downright, simple, and agreeable to nature; yet all is adorned and purified and rendered beautiful without losing its resemblance. An air of freshness and wholesomeness breathes over it; we are among honest, inoffensive, yet fearless peasants, untainted by the vices, undazzled by the theories, of more complex and perverted conditions of Society.

Carlyle.

Unprovoked no serpent stings!
We could do much if we united stood
Even the feeble, when combined, are strong!

Schiller.

God is with all who wrestle for the right!
God helps alone when man will help no more!

Schiller.

दानच शब्द.

स्विट्च्छलंड कोठें व महाराष्ट्र कोठें ! दोघांचा अर्थाअर्थी काहीं तरी संबध ! पण ऐतिहासिक दिव्य ज्योतीची चमकच अशी आहे की, ती आपल्या अलौकिक तेजानें कोणाचाही दृष्टी आपल्याकडे सहज वेधून घेते; अशा तिचा प्रभाव आहे. याच प्रभावाने योगानें शार्लम्प्य (जर्मन) देशीय प्रख्यात् कवि व नाटककार गेटी यांम ते स्विट्च्छलंडमधून प्रवाम करीत असतांना बुइल्यम टेल नांव च्या प्रख्यात् देशभक्त बांक्या तिरंदाजाची गोष्ट ऐकून त्या प्रसंगवर एका वीररसप्रधान काव्य रचण्याची उत्कट इच्छा झाली ! पुढें प्रसंग-वशात् गेटीची व त्यांचेच समकालीन तत्रस्थ कवि व नाटककार शिलर यांची गांठ पडली. त्या प्रसंगी गेटीनीं 'बुइल्यम-टेल' ची गोष्ट सांगत असतांना शिलर पुढें आपल्या वर्णनांनीं जें मनोहर चित्र उठविलें तें शिलरच्या अंतःकरणफलकावर काय-मचें रेखलें गेलें. व तेंच त्यांनीं पुढें आपल्या बुइल्यम टेलवरील नाट्यकृतींत पूर्णत्वानें उतरविलें ! प्रस्तुत प्रसंगाचें कथानक येथें देत बसण्यापेक्षां ते वाचकांस पुढील नाट्यकृतींतच आढळेल इतकें सांगितलें ह्मणजे बस होईल.

या नाटकांतील प्रसंगाचा काल ह्मटला ह्मणजे तेराव्या शतकाचा अवसानकाल

हा होय. आस्ट्रियानें स्विट्च्छलंडला पादाक्रांत करून टाकलें होतें. व आपल्या सत्तेखालीं पहिलें राष्ट्र दुमन्या राष्ट्रास जास्त जास्त दडपीत चाललें होतें. या प्रसंगी स्विट्च्छलंडमधील गुरी, स्विच्छ, व अंतरवेलडन ह्या तिन्ही परगण्यांतील देशभक्तांनीं एकदिल होऊन आस्ट्रियाच्या जुलमी राजसत्तेचें जूं आपल्या मानेवरून कासें फेंकून दिलें त्याचा इतिहास या नाटकांत ग्रथित केला आहे.

आंग्लकवि शेक्सपीअर, याच्या तोडीचाच शिलर हा शार्लम्प्यदेशीय कवि होय. व 'बुइल्यम टेल' हें नाटक त्यानें लिहिलेल्या सर्व नाटकांत अग्रस्थान पटकावतें, असा या नाटकाविषयीं पंडितंमन्यामध्ये लौकिक आहे. या प्रसंगावर नाटक लिहिण्याचें शिलरच्या मनांत फार दिवस घोळत होतें. कारण टेलच्या गोष्टीनें त्यास तसा चटकाच लागून राहिला होता. तें जेव्हां त्याजकडून संपलें तेव्हां त्यास अत्यानंद झाला. व तें लागलेंच रंगभूमीवर येऊन त्याचे एकामागून एक असे प्रयोग सुरू झाले. व त्याच्या मित्रमंडळीकडून त्याला अभिनंदनपर अशीं पत्रावर पत्रे येऊं लागलीं. यांपैकीं एका मित्राच्या पत्रास उत्तर लिहितांना शिलरनीं पुढील आशु-याचे उद्गार काढले आहेत:-

‘बुइल्यम टेल्’ वाचून आपल्यास आनंद झालेला ऐकून मलाही अत्यंत आनंद झाला. मी तें लिहित असतांना त्यांत माझे मन पूर्णपणें गढून गेलें होतें. लेखकाच्या अंतःकरणास झटका वसून जें बाहेर येतें त्यापासून वाचकांच्या मनासही झटका वमलाच पाहिजे ! ”

हे उद्गार किती तरी गोड व मार्मिक आहेत ! असो. शिल्लरच्या या कृतीच्या आधारें, व आंग्लकवि शेरीडन वॉलेस यांच्या याच नांवाच्या नाट्यकृतीच्या आधारानें आमच्या महाराष्ट्र वाचकवृंदापुढें ही कृति अत्यंत आदरपूर्वक ठेवीत आहे, हिचा ते प्रेमपूर्वक स्वीकार करतील अशी लेखकास आशा आहे. या कृतीच्या द्वारें शार्मण्यदेशीय एका प्रख्यात कवीच्या नाट्यकृतीचा रसास्वाद-अंशतः कां होईना-करून देण्यास, व अशा नाटककाराशीं महाराष्ट्र वाचकवृंदाची मुलाखत करून देण्यास प्रस्तुत लेखकासच हा सुप्रसंग लाभत आहे, याबद्दल त्याला अत्यंत हर्ष आनंद व धन्यता वाटत आहे !

प्रस्तुत महाराष्ट्री रूपांतरांत पांचांचीं नांवां बदलण्याचा लेखकाचा विचार होता. परंतु तीं बदलल्यानें “बुइल्यम टेल्” या

नांवांतच जी एक अजब जादू भरून राहिली आहे ती कदाचित् नाहीशी होईल, व या कथानकाम साधनीभूत असलेल्या इतिहासभागावर कृष्ण आच्छादन पसरल्यासारखें होऊन त्याचें ऐतिहासिक महत्व कमी होईल या भीतीनें आणखी कांहीं अवांतर कारणामुळें तसें करणें लेखकाम प्रशस्त न वाटल्यावरून नांवां व स्थळें बदलण्याच्या भराला तो पडला नाहीं. पण प्रस्तुत नाटकाचे रंगभूमीवर प्रयोग करण्याचें कोणी मनांत आणल्यास प्रस्तुत नाटकांत आवश्यक तेवढे फेरफार करून देण्याचें काम लेखक मोठ्या आनंदानें करील.

‘दोनच शब्द’ ह्यापून वाचकांस फारवेळ तिष्ठत रहावयाचा लावण्यांत अर्थ नाहीं. तर सिड्छलंड देशच्या रम्य प्रदेशाचें अवलोकन करण्याकरितां शार्मण्य देशीय कविवराच्या दिव्य कल्पना-यानांत चढण्याची महाराष्ट्र-मंडळास प्रेमपुरःसर प्रार्थना करून हे दोन शब्द येथेंच पुरे करितों.

पुणे

ता. ११/११/१९००.

किरात.

बुइल्यम टेल.

अथवा

(स्विट्झर्लंड देशांत प्रख्यातीस आलेला)

बांका तिरंदाज.

प्रसंगांतील पात्रें.

बुइल्यम टेल—बांका तिरंदाज.

वाल्टर— } बुइल्यमचे लहान लहान
विल्हेल्म— } मुलगे.

मेलचथल्—टेलचा एक दोस्त.

बोमगार्टन—एक दोस्त व आस.

वाल्टर फर्स्ट—टेलचा सासरा.

स्टॉफेचर—एक उदारधी देशभक्त.

जेसलर—आस्ट्रिआचे राजानें नेमलेला
सुभेदार.

सरकारी अधिकारी, शिपाई, दंडवाले वगैरे.

हेडविग—बुइल्यम टेलची बायको.

रूडाल्फ—सुभेदाराचा सेनापति.

प्रवेश १ ला.

(स्थल—अँलटर्फ.)

प्रवेश—(बुइल्यम टेल नुकताच बाहेर येऊन आपल्या घरासमोरील अंगणाचे एके बाजूस उभा आहे. वाल्टर व विल्हेल्म हे अंगणांत तिरंदाजी करीत आहेत, आणि हेडविग घराचे दरवाजांतून त्यांची तिरंदाजी पहात उभी आहे.)

बुइल्यम टेल:—ज्या राष्ट्राला स्वातंत्र्य नाही, आणि जिथल्या लोकांना स्वातंत्र्याची कल्पना देखील नाही तें राष्ट्र असलं काय आणि नसलं काय सारखंच! बलाढ्य शत्रूने येऊन असलं राष्ट्र जिंकावं आणि मग तिथल्या लोकांना आपल्या करड्या अंमलाखाली हं वतसं बेगुमान तुडवावं, राष्ट्रांतील सगळी

संपत्ति लोकांना मारहाण करून बेधडक आपल्या खजिन्यांत नेऊन भरावी, कोणाचे उंच वाडे दिसले तर ते जमीनदोस्त करून मातीला मिळवून देऊन त्यांवरून नांगर फिरवावे, इतकंच नव्हे—पण कोणाच्या आया—बहिणी—बायका—मुली—सुंदर अथवा देखण्या दिसल्या कीं बळजबरीने त्यांना धरून नेऊन आपल्या कामाग्रीला त्यांचे भडाभड बळी द्यावेत,—असले अनन्वित आणि अंगावर शहारे आणणारे भयंकर प्रकार रोज घडघडीत दिसावळ्या राज-रोसपणे होत असूनही त्याच्या विरुद्ध एक ब्र काढण्याची कुणाला छाती होऊं नये ही किती नादानीची आणि गर्भेची गोष्टी तरिपण बोमगार्टननं आमच्या तें तूच

जन्माला येऊन आज आमचं, आमच्या कुळाचं-अथवा या सगळ्या स्विच्छल्लंड देशाचं ह्या-अॅलटर्फकरांचं-सान्या यूरी प्रांताचें आपल्या आंगच्या विलक्षण कडवेपणानं व अलौकिक आणि उग्र आणि असह्य अशा जाज्वल्य तेजानं-नांव राखलन-येंरे मर्द ! आस्ट्रियाच्या राजानं ह्या जेसलरला इथला सुभेदार नेमून त्याच्या हाती इथला सगळा राज्यकारभार सोंपविल आहेन, आणि हा सुभेदार दुसऱ्यांच्या बायकांवर आपली पापदृष्टि-ठेवून रूडाल्फ-सारख्या हलकट आणि हरामखोर लोकांन जवळ करून त्यांच्याकडून त्यांना बळजबरीनं धरून नेऊन त्यांची अब्रू आणि इज्जत घेतो-हा याचा राज्यकारभार ! काल तो रूडाल्फ बोमगार्टनच्या बायकोला बळजबरीनं धरून नेण्याकरितां ह्मणून मारे शिपाई अन् प्यादे घेऊन आला. पण बोमगार्टननं त्या सुभेदाराच्या-त्या हरामखोर दलालाचा आपल्या हातच्या कुन्हाडीनं आपल्या दरवाज्यांत मुडदा पाडून त्याच्या रक्तानं आपला उंबरठा रंगवून सोडलान. याचं नांव छाती आणि हिंमत. पण प्रसंग पडल्याशिवाय मनुष्याचं खरं तेज आणि त्याच्या आंगचं पाणी हें दिसून येत नाहीं. मनुष्य किती सहन करील ? जुलमाला काय आणि कशाला काय, सगळ्याला कांहीं मर्यादा असते. त्या मर्यादेबाहेर गोंष्ट गेली ह्मणजे मग सगळंच अमर्याद आणि अनावर होऊन जातं. आणि मग कोणीकडून, केव्हां, आणि

कसा एकदम भडका उडेल याधा कोणालाही कांहींच नेम सांगतां येणार नाहीं. वाजवीपेक्षां फाजील दाव झाला ह्मणजे निर्जीव वस्तूंना देखील तो सहन होत नाहीं. मग मनुष्या-सारख्या सजीव, चालत्या, बोलत्या आणि विचारी प्राण्यांना तो कसा सहन करवेल ? ही गोष्ट लक्षांत ठेवून जुलमी राजे जर आपला अंमल चालवूं लागतील तर त्यांना आपल्या करड्या अंमलाचें स्वरूप तरी एक जरा नरम करावं लागेल अथवा दुसरं असं कीं आपल्या अंमलाखालीं असणाऱ्या सजीव प्रजाजनांनीं कांहीं उचल करून कधींकाळीं वर तोंड करूं नये ह्मणून त्यांना निर्जीव स्थितीहून निरुपद्रवी अशा एखाद्या दुसऱ्याच अवस्थेंत नेऊन सोडण्याची खबरदारी तरी घ्यावी लागेल.

वाल्टर:-बाबा, बाबा ! बाजूला व्हा अंमळ. हाहा ! थोडकं चुकलं नाहींतर आत्तांचा माझा हा बाण तुमच्या पायाला चाटून गेला असता !

बुइ०:-वाल्टर, मुलाचा बाण बापाला कधीं लागत नसतो. तो दुरूनच निघूनच जायचा.

वाल्टर:-पण तुम्ही केव्हां आलांत बाबा ? काल कुठें होता तुम्ही ? मी, विल्हेल्मनं आणि आर्डनं काल तुमची किती तरी वाट पाहिलां ह्मणून सांगूं !

बुइ०:-मी तुझ्या आजोळीं गेलों होतों. हा पहा तुझ्या आजोबांनीं तुला हा तिरकमठा दिला आहे करून.

हेडविगः—(गुप्ते येऊन) न सांगतां न संवरतां आपलं एकदम कुठं जायचं बाई काल?

बुइ०:—त्रोमगाटनची हकीगत तुला ठाऊकच असेल. त्याला आणि त्याच्या सगळ्या मंडळींना स्विच्छलंडचा कट्टा देशभक्त स्टॉफेचर याच्याकडे पोंचवायला जावं लागल्यामुळे मला एकदम निघून जावं लागलं.

हेडविगः—तरी ह्मटलं, असं एकदम कुठं जायचं.

(विल्हेल्म टेलजवळ जाऊन त्याला विलगतो.)

विल्०:—बाबा, काल तू कुतं होतास? मी—दादानं—आईनं—तुधी वाट पाल्ली. आन् मग—

बुइ०:—अन् मग जेवलास आणि निजलास असंच कीं नाहीं? (मुलाचें चुंबन घेतो.)

विल्०:—बाबा हा तिलकमठा कुणाला आनलासले?

बुइ०:—तुला आणला तुला. (तिरकमठा त्याचे हातीं देतो.)

विल्०:—(एक तीर घेऊन त्यास लावूं पाहतो) आई तूं धलग माजा हात.

हेडविगः—त्याच जन्माला आला आहेस. सोड, सोड, वाल्टरला दे तो. तो दाखवील त्यानं नेम मारून. वेडं ग बाई पोर हें. तीर टाकशील, नेम धरशील सगळं काहीं होईल. दे वाल्टरला दे तो.

वाल्टरः—(आपले हातांतील तिरकमठा देऊन) हा घे तुला. आणि तो आण इकडे. ह्यानं मी तुला नेम धरून दाखवितों. (तिरकमठा घेतो)

बुइ०:—वाल्टर, नव्या तिरकमठ्याचा पहिला नेम चुकतां कामा नये. पहिली भवानी चांगली झाली ह्मणजे मग तो अपजय स्वप्नांत देखील कधीं येणार नाहीं. बोल तर, पहिला तीर कशावर टाकतोस? (आपल्याशीं) खऱ्या परीक्षेची वेळ ही आहे. पाहूं तरी याची निवड.

वाल्टरः—(समोतीं पाहून) पहिला तीर?

हेडविगः—अग बाई, ह्याचं लक्ष आपल्या दरवजापुढील रस्त्यावरील उंच कमानीवरील त्या जुलमी आणि पापिष्ट जेसलरच्या मातीच्या केलेल्या त्या पुतळ्याकडे गेलं. तिकडेच वचतो आहे हा अगदीं निरखून!

वाल्टरः—माझा पहिला तीर मी त्या जेसलरच्या मुखवट्यावर टाकणार. आणि पहिल्या बाणानं त्याचं मुंडकं उडविणार.

हेडविगः—(टेलकडे पाहून) पाहिलं का हा कुणासारखा होईल तो? जसं बीज तसा अंकुर. पहिल्यापासूनच नव्हतें का मी ह्मणत कीं हा अगदीं इकडच्यावर गेला आहे ह्मणून!

बुइ०:—हं शिस्त नीट धर. तिरकमठ्याची दोरी कानापर्यंत ओढून जोरानें तीर टाक. हालूं नकोस असा. त्या कमानीवर तो जेसलरचा पुतळा जसा नं हालतां न चालतां बसला आहे तसें अगदीं एका जागीं तूच

त्या पुतळ्यासारखं ठांसून उभं राहिलं पाहिजे. हालचाल ह्मणून विलकूल उपयोगाची नाही कशी ती! आणखी पुनः अशी कल्पना कर कीं शिकारीहून परत येतांना वाटेंत तुला एका लांडग्यानं अडवलं आहेन; आणि तुझ्याजवळ राहत्यापैकीं एकच एक बाण उरला आहे. मग काय करशील तूं? तुझा बाण चुकला कीं तूं प्राणालाच मुकलास ह्मणून समज! बोल, अशा वेळीं बाण चुकून कसं होणार? कालच तूं ह्मणाला होतास ना, "कीं मी जर बाप्या असतो तर त्या जेसलरला ठारच केलं असतं" ह्मणून? अरे बाबा, ह्मणणं सोपं पण करणं कठीण. समज तुझ्या सामन्याला तो जेसलर आहे. आणि तुझ्याजवळ हा एकच बाण उरला आहे—मग काय करशील तूं? हं नीट नेम धर—हुकतां कामा नये. जेसलरचं मुंडकं उडीव कीं आपण अत्तांच्या अत्तां स्वतंत्र झाले ह्मणून समज. तुझा तीर अगदीं नेमका त्या जुलमी जेसलरच्या छातींत घुसला पाहिजे संभाळ. (वाल्टर तीर टाकतो व जेसलरच्य पुतळ्याचें मुंडकें रस्त्याचे कमानीवरून खालीं रस्त्यांत पडतें) शाबास वाल्टर—शाबास, भले बहादुर, याचं नांव तिरंदाजी वाल्टर, जा, तो आपला तीर घेऊन ये पाहू—(वाल्टर तीर आणावयास जातो.)

हेडविग—अगबाई, दृष्ट काढीन मी आतां माझ्या चिमखळ्याची! (टेलला)प

इकडून असा सुस्कारा कां टाकायचा हा

बुडू०—(पुनः सुस्कारा टाकतो) अशीं मु

असणं भाग्याचं नव्हे का? षण लाभतील तेव्हां खरं, हें मनांत घेऊन मी हा सुस्कारा टाकला.

हेडविग—लाभलीं आहेत ना पण आपल्याला ? मग कां हें असं ?

बुडू०—लाभलीं आहेत, पण जेसलरच्या मनांत आलं कीं पुरे. तो त्यांची हवीतशी वाट लावील; कारण आपण सगळेजण त्या जेसलरचे कैदी आहोत. आपल्या घरावर, आपल्या दारावर, आपल्या शेतीवाडीवर, आपल्या जनावरांवर, इतकंच नव्हे पण खुद्द तुझ्यावर, माझ्यावर आणि आपल्या मुलाबाळांवर सगळं स्वामित्व त्या जेसलरचं आहे. तो आपली सगळ्यांची वाटेल तेव्हां हवीतशी वासलात लावून टाकील.

हेडविग—ह्या विचारामुळेच तर अलीकडे झोंपत्रीप येईनाशी झाली वाटतं?

बुडू०—(सुस्कारा टाकून) अशीं मुलं असून तीं जन्मापासून बंदी गुलाम होऊन राहलीं हें डोळ्यापुढं उभं राहिल्यामुळेच पोटांत भडभडून येतं. पण करणार काय? प्रत्येक मुलाच्या आईबापांच्या मनांतून त्यांच्या बाललीला पाहून असंच भडभडून येत असेल. व अशाच निराशेच्या विचारांनी त्यांचीं डोकीं भणभणून जात असतील.

हेडविग—मग याला उपाय आहे कां कांहीं ?

बुडू०—उपाय आहे, पण साध्य झाला पाहिजे.

हेडविगः—कोणचा तो? मला नाही कां सांगायचा?

बुइ०ः—कां नाही सांगायचा? अलवत सांगेन. ऐक तर. ह्या जुलमी आणि चढेल राक्षसाला—ह्या जेसलरला—हाणून पाडून त्याला धुळीला मिळवून देण्याचा युरीकर, स्विकार व अंतरवाल्डेनकर, अशा सगळ्यांचा कट होऊन चुकला आहे. त्या कटांत चौघे जण प्रमुख आहेत. आणि त्यांपैकीच मीही एक आहे. एक त्याला मारुं किंवा मरुं हीच प्रतिज्ञा होऊन चुकली आहे आमची—याला नाही आतां अंतर होणार एका काडीचे देखील. बोल, कसं काय, कितपत रुचतं हें तुला?

हेडविगः—अगवाई, हें ऐकून भीतीनं मी गांगरून जाईन असं कां वाटलं होतं इकडं?

बुइ०ः—तुझा बाप ह्यणजे रणखंडा वाल्टर फर्स्ट आणि त्याच्या कन्येविषयीं मला असं वाटेल? छे: हें ऐकून तुला तर उलट आनंद होत असल्याचं दिसतंय मला स्पष्ट!

हेडविगः—किती आनंद होत आहे ह्यणून सांगू पण? पण ह्याला कोणता दिवस आणि कोणची वेळ ठरविली आहे? सगळं सांगितलं पाहिजे मला.

बुइ०ः—सगळं-सगळं सांगतो.
(वाल्टर उजव्या हातांत तीर धरून व डाव्या हातानें हैनरिच् नांवाच्या अंध गृहस्थोचें मधळें बोट धरून त्यास हळू हळू घेऊन येत आहेत.)

बाल्टरः—(लांबूनच) बाबा, बाबा!

हैनरिच्ः—टेल बुइल्यम टेल!

हेडविगः—एकली का? कोणी हाक मारली ती?

(ते दोघे अगदीं जवळ येतात.)

हैनरिच्ः—टेल टेल, कुठें आहेसरे बाबा तूं?

हेडविगः—अजूनी नाही ओळखायचं? हा मेलचथलच्या बापाचा शब्द नव्हे का?

बुइ०ः—छे त्यांचा नव्हे. कारण मला पाहून, मी कोठें आहे ह्यणून ते विचारतेना.

बाल्टरः—बाबा, आजोबा—आजोबाच ते. तुझालाच भेटायला आले ओहत ते?

बुइ०ः—काय? मेलचथलचे वडील हे!
(त्यास कांपरें भरतें.)

हेडविगः—अगवाई, ह्यणजे? इतक्यांतल्या इतक्यांत कापरं कां भरलं हें असं?

बुइ०ः—बाल्टर, तुझ्या त्या आजोबांना डोळे आहेत. आणि ह्या वृद्ध गृहस्थांना तर ते दिसत नाहीत!

हैनरिच्ः—बुइल्यम! बुइल्यम!

बुइ०ः—अरे! हा तर मेलचथलच्या वडिलांचाच आवाज! (सद्ददित कंठानें) बाबा, बाबा! डोळे काय झाले हो तुमचे? त्या हरामखोर जेसलरनें तर नाही आपल्या अधमपणानं तुमच्या आयुष्याच्या संध्याकाळची भर मध्यरात्र करून सोडली! बोला, बोला. त्या हरामखोरानें तुमचे डोळे काढवून तुमची ही अशी स्थिति करून सोडली काय?

हैनरिच्ः—होय होय, त्या जेसलरनंच माझे—

बुडू०:—(दांत ओंठ चावून) जेसलर-
नच—जेसलरनच नव्हे कां? त्याच्याशिवाय
दुसर कोण असणार अशा मांग हृदयाचं?
मेलचथल, तुझ्या आईच्या डोक्रीवर हा दुः-
खाचा मोठा भयंकर डोंगर कोसळला आहे.
तिचं तूं सांत्वन कर ! पण मेलचथल कुठें
आहे? बाबा, तुमचा मुलगा कुठें आहे? तो
जिवंत असतांना तुमचे डोळे काढले?

हैनरिच्:—टेल, तो जिवंत आहे पण
माझे डोळे काढल्याची त्याला खबर नाही

बुडू०:—हें जेव्हां त्याच्या कानावर जाईल-
अरे, अरे, अरे! मी जरी तुमचा मुलगा
नाहीं तरी देखील—काय सांगूं? (त्वेषानें
मुठी दाबतो.)

हेडविग:—हें काय बाई, हें काय बाई.

वाल्टर:—बाबा, बाबा! हें काय?

बुडू०:—माझे हात कसे रंवरं वताहेत !
मला वाटतें त्या हरामखोर लांडग्याच्या—त्या
जेसलरच्या पोटांत—नखं खुपसून त्याचीं
आंतडीं बाहेर ओढून काढावीत! त्याच्या
रक्ताचे सडे शिंपडावे—आणि त्याच्या
हाडांचा ढीग रचून त्याच्यावर नाचून
त्यांचा चुराडा करावा! आणि त्याचं रक्त
सर्वांगाला फांमून घेऊन त्याच्यावर आपला
सूड उगवावा. वाल्टर, वाल्टर मला एक
पाण्याचा घोट दे! माझ्या तोंडांतून आतां
शब्द निघेनामं झालं आहे. ही पहा माझी
जीभ अगदीं कोरडी पडली.

हैनरिच्:—टेल टेल, हा तुझा नेहमींचा
बुडू नव्हे. तुझा नेहमींचा आवाज ऐकं

येऊं दे मला! तुझ्या आवाजांत देखील
फरक पडलारे! खास हा तुझा आवाज नव्हे!

हेडविग:—(पाणी घेऊन येऊन) हें पाणी.

बुडू०:—काय ?

हेडविग:—पाणी आणलंय मी—एक घोट
घेणार ना !

बुडू०:—मी पाणी पिऊं ? शिवणार नाहीं
मी पाण्याला !

हेडविग:—अगबाई हे डोळे कां असे
ताठरले आहेत अगदीं ?

बुडू०:—बाबा ! (एकदम रडें कोसळतें)
बाबा त्यांना डोळे नाहीसे झाले ! बाबा !
(हैनरिच्चे गळ्यावर मान टाकून) काय
हो ही तुमची दशा !

हैनरिच्:—(त्यास घट्ट छातीशीं धरून)
टेल, हें बघ मी तुला आतां आपल्या छातीशीं
घट्ट धरलं आहे. आतां नाहीं मला डोळे
गेल्याचं दुःख वाटत. हे तुझे अश्रु माझ्या
अंगावर पडत आहेत—हे माझ्या डोळ्यांहून
देखील जास्त आहेत मला. कारण माझे
डोळे शावूत असतांना देखील—माझे डोळे
गेल्यावर जें तुझं माझ्यावरील निष्कपट
प्रेम आज दिसत आहे तें—कधीं दिसलं
नव्हतं मला ! आणि ह्मणूनच ह्मणतां, आतां
मला ते डोळे नसले तरी पुरवले ! त्याच्या-
बद्दल मला यत्किंचित् देखील नाहीं वाईट
वाटणार. नको, माझेच मला ते डोळे आतां
या पुढें—

बुडू०:—(हुंदके आवरून) पण बाबा,
हा प्रकार कसा ओढवला तें तर सांगा

अगोदर मळ. थोडक्यांत सांगा. आणि तेंही अगदीं झटपट. कारण मला याच्या पुढच्या तयारीला लागलं पाहिजे. माझ्या हातून आतां धीर निघत नाहीं. सगळं ऐकायला आतां अवधी नाहीं उरली—मला माझ्या कामाला सुरवात केली पाहिजे अगोदर. बोला, बसा इथं अन् सांगा सगळं काय तें थोडक्यांत—

(हैनरिच् खालीं बसतो, त्याच्याजवळ बु०टेल वीरासन घालून बसतो व हेडविग व वाल्टर तेथेंच उभीं राहतात.)

हैनरिच्:—टेल, कालचीच गोष्ट. मी आणि मेल्वथल शेतांत मळणी करायला गेलों होतो. इतक्यांत त्या जुलमी मांगाचे दोन हत्यारबंद शिपाई आले आणि कांहीं एक कारणविरण न सांगतां अथवा आमच्याशीं कांहीं एक न बोलतां—जे आले ते बैल तिबड्याला बांधून पात धरिली असतां त्यांच्या जुंपण्या सोडायला लागले.

बुइ०:—पुढें ?

हैनरिच्:—पुढें काय ? हें त्याचं धिटाईचं आणि अेररावीपणाचं वर्तन पाहून त्या मेघांच्या गडगडाटानं आणि विजेच्या कडकडाटानं मनुष्य जसं एकदम जागच्या जागीं स्तब्ध होऊन त्याला कांहीं सुचेनासं होऊन जातं तशी स्थिति झाली आमची पाहिल्यांदां. पण त्यांपैकीं एका हरामखोरानं त्यांत एक बैलाची शेलकी जोडी होती त्यांपैकीं एका बैलाच्या मुसकटावर आपल्या बंदुकीचा दस्ता हाणलान, त्याबरोबर मेल्व-

थल क्रोधानं लाल होऊन एकदम वाघासारखा उसळून त्यांच्या अंगावर धांवला, व त्यांच्या हातांतून बैलाची वेसण हिसडून घेऊन त्यानं त्यांना दोन दोन टोले दिलेन. त्याबरोबर त्यांनीं मुक्काट्यानं तिथून पाय काढला.

बुइ०:—मग मेल्वथल त्यांच्या मागो-माग धांवला कीं काय ?

हैनरिच्:—तो धांवून जात होता, पण मी त्याला थोपवून धरिलें.

बुइ०:—तें कां ?

हैनरिच्:—कां ह्मणजे ? त्याच्या बचावाकरितां. कारण जोंपर्यंत तो जुलमी राक्षस खवळलेला आहे तोंपर्यंत त्याच्या डोळ्यां-आड होण्याकरितां ह्मणून मी त्याला फैजलच्या पहाडांत जाऊन रहावयाला सांगितलं.

बुइ०:—तर मेल्वथलच्या तडाक्यांतून तुझीं त्या हरामखोराच्या हस्तकांचेच प्राण वांचवलेत.

हैनरिच्:—छे रे बाबा, तसं नव्हे. मेल्वथलचेच प्राण वांचविले मीं. कारण मीं सांगितल्याप्रमाणें तो त्यावेळीं जर न जाता तर मोठा भयंकर प्रसंग ओढवता. कारण तो कुठें गेला न गेला, आणि मी शेतांतून आपल्या झोंपडीत परत आलों, इतक्यांत जेसलरची हत्यारबंद शिबंदी धांवून आली व त्यांनीं आमच्या झोंपडीला घेरा दिला. बाहेर कुठें आहे तो मेल्वथल, इथल्याइत्थं आज त्याचा मुडदा पाडूं तेव्हां इथून जाऊं. अशा त्यांच्या प्रतिज्ञां चाललेला एकच

हलकलहोल मला ऐकूं येत होता. पण टेल, सुदैवानं त्या वेळीं तो त्या मांगांच्या तावडींतून पार निसटून गेला होता. टेल, त्या मांगांनीं जेव्हां त्याच्या निजायच्या खोलीला—खुद्द त्याच्याच खोलीलारे बाबा—जेव्हां गराडा दिला तेव्हां माझी काय स्थिति झाली असेल याची तूच कल्पना कर. त्यापूर्वीच तो निसटून गेला होता ह्मणून मला जो आनंद झाला होता तो माझा मला सांगतां येत नाही—बस्स पुरे—हें इतकंच. तो तिथं नाही असं पाहून त्यांनीं मलाच धरून कैद करून धक्के देत देत त्या जेसलरपुढें नेलं.

बुडू०:—काय? त्या हरामखोरांनीं तुझाला कैद करून धक्के देत देत नेलं आं! आणि मग त्या कृतांत काळानं—त्या काळाच्या काकड्यानं तुमच्या डोळ्यांत अणकुचीदार पोलादी सळ्या घालून तुमचे डोळे काढले! असंच कीं नाही? यापेक्षां आणखी जास्त ते काय सांगणार तुम्ही? बस्स पुरे, यापेक्षां जास्त ऐकण्याची माझी इच्छा नाही. तुमच्या ह्या दोन डोळ्यांकरितां—दोन डोळ्यांकरितांच काय पण तुमच्या पापणीच्या एका केसाकरितां त्यानं आज आपले प्राण धोक्यांत घातले आहेत ह्मणून समजा! अरे हरामखोरा, ह्याताच्याच्या डोळ्याची किंमत किती आहे ती तुला कळली नाही अजून! माझा तिरकमठा आणि माझा भाता कुठें आहे? (हैनरिचला उद्देशून) आणि तुमचे डोळे काढीत असतां तो हरामखोर तिथं उभं राहून तें सारं

आपल्या डोळ्यांनीं पहात होता नाही का?
हैनरिच:—होय.

बुडू०:—(आपल्या खीस) या भात्यांत खच्चून तीर भर. (ह्याताच्यास) आणखी दांत विचकून हंसत होता असंच नाही?

हैनरिच:—होय.

बुडू०:—हंस हंस ह्मणावं चोरा. थांब तुझे डोळे आणि ती तुझी बत्तिशी—(भाता आपल्या हातांनीं भरतो वः खीस) बस्स पुरे झाले हे एवढे वाण. वाल्टरही येऊं दे माझ्याबरोबर. येऊं देना? का हरकत आहे तुझी कांहीं त्याला न्यायला? तुझ्या या डोळ्यांवरून तर तसं कांहीं दिसत नाही!

हेडविग:—खुशाल जावं घेऊन त्याला. माझी मुळीं दिखील हरकत नाही.

बुडू०:—तर आटप. कर त्याची देखील माझ्याबरोबर निघण्याची तयारी कर.

हैनरिच:—छे: रे त्याला कशाला नेतोस आपल्याबरोबर?

हेडविग:—जाईना बाबा तो. काय झालं गेला ह्मणून? वाल्टर, घाल आपली टोपी आणि घे आपला तिरकमठा. चल आटप लौकर. उशीर नको करूं; तुझ्याकरितां वाट पाहणं होतंय. चल ये, हा बांधतें मी तुम्हा भाता!

वाल्टर:—(सज्ज होऊन) हा तयार आहे मी.

बुडू०:—लक्ष्यांत ठेव, सगळ्या रात्र-भर तुला डोंगरांतून आणि बर्फांतून चढून

जावपाचं अंहे. सूर्योदय होऊन उजाडा—
च्या आंत तुला फेंजलच्या पाहाडावर जा—
पोंचलं पाहिजे.

वाल्टर:—पहाड चढून जा.ां जा—
सूर्य देखील थकून मागं राहिल पण मां—
पोंचायच्या आंत तिथं जाऊन पोंचेंन.

बुइ०:—आपली काठी घेतलीस?

वाल्टर:—होय.

बुइ०:—तिचं टोक ठीक आहेना पण
(निरखून पाहून) ठीक आहे. झपझप पाऊळ
उचल. पहाडावरची ती मठी तुला उऊक—
आहेना पक्की.

वाल्टर:—होय पक्की ठाऊक आहे.

बुइ०:—खोरं सोडल्यावर कुठं वळा—
यचं तं पकं लक्षांत ठेव. नाहीतर बर्फामुळे
कमून जाऊन वाटबोट चुकशी. त्यांतल्या
त्यांत एवढं बरं आहे की, आजचो चांदणी
रात आहे. आपला कंबरपट्टा घट्ट बांध
पाहू आशीं. पहाडावर त्या मठींत लेचथल
आहे त्याला (कट्यार देऊन) ही कट्यार
दे. आगे तुझ्या आजोबांची ही सर्व हकीगत
त्याला मांग. चल आटप तर. आपल्या
आजोबांना आणि तिला नमस्कार कर आणि
निव झपट. (हैनरिच्ला) बाबा, येतां मी
आपला आशीर्वाद असावा मला. (त्याचा
हात धरून आपल्या डोक्यावर ठेवून घेतो.)

हैनरिच्:—टेल, किती घट्ट धरला आहेस
तूं हा माझा हात ?

बुइ०:—माझ्या अडळ निश्चयाची घट्ट
मिठी आहे ही !

हैन०:—या वेळीं तुझ्या डोळ्यांचं
द्रुत तेज व त्यांतून चमकणारा तुझा
श्रय व बाणेदारपणा पाह्यला मला डोळे
हीत, नाहीतर—तें असुंदे. तें सगळं माझ्या
नर्चक्षुंनी स्पष्ट दिसतं आहे.

बुइ०:—बाबा तुमचं डोळे काढल्याबद्दल
१ हरामखोरावर—त्या मांगावर मला हवा
ना जेव्हां भयंकर सूड उगवून येईन
हांच तुझांला पुनः तोंड दाखवीन. बाबा,
येईनांपर्यंत तुझी इथंच रहा. हें बर
चं आहे. (खास) आजपासून हे तुझे
१ आणि तूं याची मुलगी असं समजून
जा. (ह्यानाच्यास) तुमच्याबद्दल एक सूड
सतां आहे मला सूड ! तो घेतल्याशिवाय
माझं डोकं खास नाही येणार धान्यावर!
लटर, चल, चल. (खास) बाबांना घेऊन
जात जा तूं आतां. उन्ह जास्त होऊं
गलं आहे. त्यांच्यानं सहन नाही कर-
णार तें. जा, जाच तर आंत. बाबा. ही
जा—'सूड सूड' हणून माझ्या कानाशीं
णी भुनं मोठमोठ्यानीं ओरडताहेत ! चल
लटर, चल.

(हैनरिच् व हेडविग घरांत जातात व
बुइ० टेल व वाल्टर बाहेर जातात)

अंक २ रा.

प्र. १ ला.

प्रवेश—(जेसलर एका हातांत लांब
गाडी घेतलेला. वाल्टर प्रव.स.चे तयारीनं
नेवालेला.)

जेसू०:-आस्ट्रियाच्या राजानं ह्या जस-
लरला इथला सुभेदार ह्या न नेवला आहे.
पण मी तर हें माझं स्वातंत्र्य राज्य आहे
असं समजून अगदी स्वतंत्रपणानं हवातसा
वागणें हें इथल्या कित्येक स्वातंत्र्यप्रिय
लोकांना पाहवत नाहीं. आणि ह्यागून
माझ्या संबंदानें ते आमच्या महाराजांना
खोटीनाटी पत्रं पाठवायला देखील कमी
करणार नाहींत. पण-त्यांना न जमानतां
महाराजांच्या आज्ञेवरूनच जसा कांहीं-
मी त्यांच्यावर आरला हवातसा करडा
अंमल चालवितों. अरे पण मी हा आं कुठें!
या डोंगरांत मी वाट तर नाहीं चुकलों.
आणि माझ्या तैनातीतली मंडळी कोठें गेली?
अरे कोण? आहे कोण तिथं? इथं तर सगळं
धुकं पसरलं आहे, आणि त्यांत मी एकटा
सांपडलों आहे. अगोदरच ह्या डोंगरी
वाटा. त्यांतून जर एखादी वाट चुकलों तर
मृत्यूच यायचा. कोण आहे ह्याणतोंना!
कोणीच उत्तर देत नाहीं! या भयंकर
पहाडांतून दिवसाचं जाणं देखील भयंकर,
मग रात्रीचं काय विचारायचं. तिकडे
तिकडे बर्फ पडून सगळेकडे आणि सगळ्या
दऱ्या बर्फानें आच्छादित झाल्या आणि
चुकून एखाद्या दरीच्या तोंडावर अथवा
कड्याच्या टोंकावर माझा पाय पडून बर्फ
वितळून जाऊन मी जर एखाद्या दरींत
पडून अथवा कड्यावरून कडेलेट होऊन
जर माझा अंत झाला तर माझी काय
स्थिति होईल! कोण आहे तिथं? अरे

कोणीच ओ देत नाहीं? माझा आवाज
ह्याणजे पहाडी, पण तोच माझ्या कानाला
किती कांपरा आणि बाराका वाटतो आहे?
माझ्या सगळ्या अंगाला थरथर कापरं
मृदलं आहे. छाती धडवडते आते. आणखी
ही चक्रर आल्यापारखी कां बरं वाटते
मला? कोणी तरी हात घारे मला—

(तो भीतीनें वावरून व गळून जाऊन
एका खडकाला टेकून उभा राहतो. सोता-
व्याचा वार, पाऊन व गुडुपा अंधकार
पडत आहे. डोंगरावरून जाणाऱ्या
ओढ्यांचे प्रवह फगून मोडमोड्यानें गर्जना
करून वाहत आहेत. अशा वेळेस बाल्जर
आपल्या हातांनील काठीच्या साह्यानें
एक ओढा पार होऊन जातो)

बाल्जर:-हा वारा जर मला दम टाकूं
देईल तर इथं या सपाटीवर मी जरा
विश्रांति घेईन ह्याणतों. हं! इथं तर मला
खडकाचा आधार मिळाला. अरे पण इथं
हा मनुष्य कोण? आणे हा अगदी मूर्च्छना
येऊन पडण्याच्या वेतांत आहे! कोण
आहेसरे बुवा तूं? भिकं न होप तूं! हा
कोणी गैरमाहित वाट चुकून आला आहे
झालं-धीर धर-धीर धर-तुला भ्यायचं
कारण नाहीं आतां. (आपल्या पाठीवरील
तोस्तानांतून थोडे मद्य काढून दास पाजून)
आतां कसं काय, बरं वाटां कीं नाहीं
जरा?

जेसलर:-किंवित्.

वाल्डरः—ह्या पहाडां तुझीं वाट चुक-
लात वाटतं ?

जेस०:—हो.

वाल्डरः—कठं जायचं होतं तुझांला ?

जेस०:—अॅल्टार्फला.

वाल्डरः—मी नेऊन पोंचविनां तुझांला
निथवर.

जेस०:—तूं अन्न वच्चा आहेम. तुइ मा-
च्यानं कनं नेववेच मला निथार्यत ?

वाल्डरः—मी वच्चा असलों तरी तिथ-
वर नेऊन पोंचवीन तुझांला. मला रस्ता
ठाऊक आहे तिथला. मी ज्या कड्या-
कुड्यांतून आलां तो रस्ता इतका पिकट व
धोक्याचा होता की त्यापुढें अॅल्टार्फचा
कांहींच नाही.

जेस०:—हलगजे तूं हा पहाड चढून
याच्याही वर गेला हो मी की काय आगली ?

वाल्डरः—माउंट फौजलच्या टोंकावरून
जाऊन आलों मी.

जेस०:—आणि असा एकटा ? तुणी
नव्हतं तड्या बरोबर ?

वाल्डरः—परमेश्वरावांदून दुसरं कोण
असणार ?

जेस०:—हें जें भयंकर वादळ उडलं आहे
याचं नाही तुला भय वीय वाटत ?

वाल्डरः—वादळंत देवील परमेश्वर
आहे. मग त्याचं कमलं भय ?

जेस०:—आणि त्या ओढ्यांना मुमांड्या-
सारखे लांडे आले आहेत ते वचांदून गेले
पाहिजेत.

वाल्डरः—तिथंदेखील परमेश्वर आहेच.

जेस०:—पण तूं वचडा आहेस अगदीं.

वाल्डरः—मग ? माझ्यामारख्या वच-
ड्याला सोडा परमेश्वर राहील की काय ?

जेस०:—र मग अॅल्टार्फचा रस्ता तुला
पक्क माहित आहे हलगजे ?

वाल्डरः—त्या ओढ्याच्या कांठाकांठानं
गेळं हलगजे थेंच अॅल्टार्फचाच जाऊन पोहोचूं.

जेस०:—मला निथवर सुरक्षित नेऊन
पोंचीव हलगजे मी तुला हें सोन्याचं कडं
देईन.

वाल्डरः—त्या शिवायच मी तुझांला
निथपर्यंत सुरक्षितपणें नेऊन पोंचवीन.

जेस०:—हें आत्तांच वे एक. अॅल्टार्फच्या
दिडींत नेऊन मला सोड हलगजे असलों
दहा कडीं देईन तुला आणखी. कां घेत कां
नासिं : घे, घे.

वाल्डरः—छत्. मी नाहीं घेणार तें.

जेस०:—वेतलंच पाहिजे हें तुला.

वाल्डरः—साफ नाहीं घेणार मी.

जेस०:—कां तें ?

वाल्डरः—कारण मी द्रव्याचा लोभी नाहीं.
आणि असलों जी, तरी पण दुसऱ्यावर
उपकार करण्याबद्दल असा हा मोबदला
वेगं हें पार आहे.

जेस०:—अस्तं ! हें कोणी शिकिवलं
तुला ?

वाल्डरः—माझ्या बाबानीं.

जेस०:—तो अॅल्टार्फमध्ये राहतो की
काय ?

वाल्डरः छन्. तो या डोंग तित्त राहतो.

जेस०:-असं! तर तो पहाडी-नेल्ल-
आहे? रातधानीत क. नाही येऊन राहत
तर तो? तिथं राहिला असतां त्याचं
कर्याग होईल.

वाल्डरः-कर्याग! छन्. त्यानं उलट
अकर्याण, नुकसान आणि हाणे मात्र
व्हायची!

जेस०:-हानि! कसली हानि?

वाल्डरः-स्वां यहानि.

जेस०:-असं! हें देखील तर त्यानंच
शिकिवलंन तुला?

वाल्डरः-होय, त्यानंच.

जेस०:-नांव काय तुझ्या बापाचं?

वाल्डरः-हा अल्टार्फचारस्ता महाराज.

जेस०:-तुझ्या बापाचं नांव काय तें
सांग पाहूं अगादर.

वाल्डरः-दिवन थोडा राहिला आणि
आपल्याला अजून पल्ला तर बराच गांठा-
यचा आहे.

जेस०:-मी तुला तुझ्या बापाचं नांव
विचारलं ना पण?

वाल्डरः-साफ सांगार नाही मी तें.

जेस०:-सांगार नाहीस! कां?

वाल्डरः-कां?-कारण तुम्हीं त्यांचे शत्रु
असाल कदाचित्!

जेस०:-कदाचित् मित्रही असेन.

वाल्डरः-तमाही संभव आहे. पण यदा
कदाचित् शत्रुच अन्वगत तर-त न सांगे-
तलेलंच वरं नव्हे कां?-मी आपल्या बापा-

चं नांव न सांगतां तुम्हांला अल्टार्फपर्यंत
सुरक्षितपणें नेऊन पोचिवचं ह्यगजे झालं
कीं नाही? कां येणार कीं नाही माझ्या
मागेमाग, बेला?

जेस०:-वरं, तुला नाहीच सांगायचं तें
तर जाऊंदे. माझाही कांहीं हेकाच नाही तें
सांगून घेण्यांत. त्याचं नांव कळ्यानापन
तरी काय जस्त फायदा होणार आहे
माझा? चल दे, हात दे तुम्हा. तुझं अन् माझं
कांहीं वै नाहीना?

वाल्डरः-ह्या घटकेपर्यंत वैर असं
कोणाशीच नाही माझं.

जेस०:-चउ तर.

वाल्डरः-तुम्हीं आपली ही काठी पुढं
करा, अन् मग उतरा. नीट असावानं
धरा ती. चला या. नीट माझ्या मागून या
अगदीं.

जेस०:-काय ती नीटस दरड उत-
रली पाहिजे कीं काय आपल्याला?

वाल्डरः-ती कसली दरड! याच्यापेक्षां
किती भयंकर दरडी आहेत एकेक या
पहाडांत! तेव्हांच उतरूं ही आपण.
माझ्या मागेमाग या अगदीं. भिऊं नका.
चल उचला पावलें. (जातात.)

प्रवेश २ रा.

रथळ.

(एक नैदान, सभोवतीं उंच उंच दरी व
दाट झाडी.)

प्रवेश (घाल्टरफर्स्ट, स्टॉफेचर, बोमगा-
र्टन, मेलचथल् व इतर कटवाले हत्यारं
येतात.)

स्टॉफेचर:-टेलला आज कां येतां आठ
नाहीं तें भी तुह्यांला सांगितलें. देशकार्या
करितां तो आज आपलें गिर हातावर
घेऊन तयार आहे. इतकी तयारी अमल्या-
वर आगळी काय पाहिजे ? मेलचथल्, खुद्द
तुमच्यावर तर भंकर प्रसंग ओढवला
आहे. त्या हरामखोरानं तापलेल्या सळग
घालून तुमच्या वडलांचे डोळे काढवलेन.
तुमचें घरदार सरं जाळून टाकून त्याची
राखरांगोळी करून सोडलीन. खुद्द तुमच्या
अंगाचा जसा आगडोंव आणि भडका
होऊन गेला आहे असाच प्रत्येकाचा झाला
पाहिजे.

मेलचथल्:-सूड ! सूड ! सूड ! वावांच्या-
बद्दल सूड घेईन तेव्हां आतां हें हत्यार
खाली ठेवीन. अन्नपाणी आणि झोंप आतां
मग. मी वावांना डोळे भरून पाहिलें; पण
त्यांना मात्र मला पाहण्याला आतां कांहीं
साधन नाही. मी आपठे हे हात वावांच्या
त्या डोळ्यांवर-छे: डोळ्यांवर काचें डोळ्यां-
च्या त्या खाचीवर-ठेवले. आणि हे तिथं
ठेवल्याबरोबर सूड घेण्याची कल्पना प्रबळ
होऊन माझं मस्तक पेटून जाऊन माझ्या
सगळ्या शरीरांत एकच आगडोंव उमळून
गेला ! काय मांगूं, स्टॉफेचर.

स्टॉफेचर:-गणगोष्टीबद्दल व्यर्थ बोलून
काय उपयोग ! तुमच्याप्रमाणेच या दोन

गर्जनवरी मोठा कहर गुजरला ! पण
आतां काय त्याचें ? या पुढें कसं कसं करा-
य ! तें ठरवा. तुमच्या डिकाणी जो आग-
डोंव आणि जो भडका झाला आहे तो
इतरां साऱ्या पहाडी भिल्लांच्या प्रत्येक
झोडीत होऊन गेचा पाहिजे ! तुनी गेला
होता त्याचें काय झालें ?

मेलचथल्:-निथं निथं मी माझ्या
वावांचे निष्कारण डोळे काढल्याची गोष्ट
सांगितली तिथं तिथं क्रोधवेशानं सगळेजण
खवळून गेले आणि सगळ्यांनीं भसाभस
आपापलीं जूनीं हत्यारेंपात्यारें काढलीं.
आणि तरी-सगळे-“ स्टॉफेचर आणि
घाल्टरफर्स्ट आज्ञांला शत्रूवर न्यायला
जपार असल्यावर आम्हा प्रत्यक्ष त्या
जनांत काळाबरोबर झगड्याला देखील
जपार आहे ” असं म्हणून त्यांनीं आणाशपथा-
द्विखील वाह्यल्या. सगळ्या दऱ्याखोऱ्यांतील
पहाडी दोस्तांच्या मीं गांठी घेतल्या. ह्या जेस-
चरच्या जुलुमाला सगळेच कंटाळून गेले
नाहेत. द्वेष कसा उगवूं आणि सूड कसा घेऊं
काच विचारांत सगळेचूर आहेत ! एकजात
दोन हजार पहाडी एका हातांत आपले
चैरकण्ड व दुसऱ्या हातांत आपले प्राण
घेऊन सज्ज आहेत आज वाटेल तेव्हां
आपल्याला मर्त करायचा ! ते केवळ
आपल्या हुकुमाची वाट पहात आहेत.
तसेच करून नाही मी थांबलों त्या जेव-
चरनं रोसबर्ग आणि सॉरेन असे दोन
मीन फ्लेड बांधेले आहेत या पहाडावर.

तिथंही गुप्त वेशानं प्रवेशं करून तें टेह-
ळून ठेवऊं आहे मीं. पहारा कुंड आहे,
शिवंदी कुंड आहे, तो हा कुंड लावल्या
आहेत तें सांर पाहून आलों मी.

स्त्रोफेचरः—तर तुह्यो अगदीं तिहाच्या
जख्यांत प्रवेश केला होतात तर !

मेलचथलः—तो मांग—तो जेस र—
दरवारच्या जवळच्या दालनांत मेजवानी
शोडीत बसला होता—त्याच पाहिलें मीं.
आणि त्याला पाहून देखील मो त्याला
तिथल्या तित्थं ठार केलें नाहीं ! माझे हात
कसे शिवाशिव होते त्याला तिथल्या तित्थं
ठार करायला. पण मी मोठ्या शर्तीनं
आवरलें आपलें मन त्यावेळीं. नाहीं तर
तिथल्या तित्थं त्याच्या रक्तानं तांबड्या
समुद्राला भरतीच आणली असती !

वाल्टरः—स्त्रोफेचर, खुद्द आपल्या
बाप दाडांच्या आणि आतामनांच्या
जमिनीवर अशा रात्रीचं—असं चोरून
मारेकन्यासारवं जमून खलवंतं करायचीं
हें मला तरी नाहीं पणंत ! खुनी, चोर
आणि दरवेडेखोर लोकांनींच अशा रात्रीचं
जमून आपल्या घोर आणि भयंकर पाप-
कर्माकरितां हवेतर खड्डे तयार करावेत.
कारण दिवसानं आणि त्या पापकर्मांचं
पृथ्वीच्या उत्पत्तीपासून तों हावेळार्थत
अगदीं उभें खडाष्टक आहे ! आपलें मन-
स्वातंत्र्य व निमग्नतेच आपल्यास अणार
हक संपादन करण्यास या भेसूर रात्रीची

कांस धरायच नको आपल्याला. त्याला
धडपडीत दिवसच उत्तम.

स्त्रोफेचरः—असंच असंच ! दिवसा
ठरविलेलं रात्रीचं जास्त टाम करून तें
भरदिवसातच आपल्यास उरकून टाकलें
पाहिजे. आपल्या हक्कांच्या करतां झगडा-
यला तयार असणाऱ्यांचा परमेश्वर वाली
आहे. आपण जें महत्कार्य करावचं ठर-
विलें आहे त्याचं तेज इतकं कांहीं दिव्य
आहे कीं अशा रात्रीच्या भयाण आणि
कानिच काढोखाला तें दाही दिशांना उध-
ळून लावाळ ! आपल्या पूर्वजांचे कायदे-
कानू, आणि धारे जरी आज अगदीं नाहींसे
होऊन त्यांचा कोठें मांगमूसही उरला
नाहीं तरी सगळ्यांच्या अंतःकरणपटावर
व सगळ्यांच्या हाडामासांतून ते खिळन
राहिले आहेत. खिच्छ, युरी आणि अन्टर-
वालेटन या सर्वांचे प्रतिनिधि येथें हजर
आहेत. तर आतां उशीर कां ?

वाल्टरः—ही पहा मी आपली तरवार
उचकली—तुझीही आपल्या तरवारी
उचक अणि शपथा करा इथं कीं,
आपलें मतस्वातंत्र्य पुन्हा संपादन करण्या-
करितां व ह्या जेसलरच्या जुळूम जवा-
दस्तीच्या सगळ्यांतून आपले आणि आपल्या
बायकाभोरांचे जीव आणि अब्रूही बचवण्या-
करितां ह्या उपमलेल्या तरवारी, हातीं घेत-
लेलं महत्कार्य उगकल्याशिवाय म्यानबंद
करणार नाहीं. जुळमाला आणि उच्छृंखल
सत्तेला देखील कांहीं मर्यादा असते. मनु-

प्याच्या हानून तो जुळूम साहवेनामा झाला व आपल्याला आतां कोणी वाढी नाही अशी त्याच्या मनाची खात्री झाली ह्मणजे मग तो मोठ्या आशनें परमेश्वराचा धंवा करितो.

संक्षेपः—मनुष्याला निःसर्गतः असणारे हक्क हे तारकांच्या पुंजामारखे चकाकीत आणि अदृढ आहेत, आणि ते परमेश्वराच्या हातीं असतात. धंवा करणाऱ्या मनुष्याला ते परमेश्वर देतो. आणि मग पुनः जबरदस्तांची दंडेली व जुळनी लोकांचा जुळूम ह्या सगळ्याचा नयनाट होऊन पूर्ववत् स्वातंत्र्याचें साम्राज्य स्थापित होतें.

वाल्दरः—पण मनुष्यानें आपण होऊन प्रयत्न केल्याशिवाय कोणतीच गोष्ट साध्य होत नाही ! आणि निकरावरच गोष्टी आल्या ह्मणजे मग तर तरवार उचलल्याशिवाय मयंतरच नाही ! शेतवाडी जाळून पोळून खाक करून टाकली, गुंदोरं चिरून त्यांची लकतरं उडवलीं, घरं दारं सारीं लुटून जमीनदोस्त करून टाकलीं, आमची सगळी संपत्ति—आमचें सगळें द्रव्याचें आणि अवृचें भांडार ह्मणजे आमच्या बायका—कां मी ह्मणतो तें खरं आहे कीं नाहीं बोमगार्टन ?—आमच्या आया, आमच्या बहिणी, आमच्या पोटाच्या पोरी आणि आमचीं पोरं आणि इतर सगे बंधू—यांच्या हाल अपेष्टा मांडून त्यांची इज्जत ध्यावयाला सुरवात केली, तरी देखील

अतून आसीं स्वस्थ ! निकरावर गोष्टी यावला अतून शिंगं उरलीं आहेत वाटतं ! जुळमी अतूनच्या तीव्र कड्यारींचीं टोंकं तुमच्या गळाराशीं येऊन निडलीं आहेत, झडफन जागे व्हा आणि आपले प्राण वांचवून आरल्या तरवारींच्या तीव्र धारेनें अतून, आरल्या पोरावाळांचा आणि घरादारांचा वचाव करा ! एकदां जमून आलेली वेळ पुन्हा येत नते, व एकदां वमलेली घडी पुन्हा पडिल्यासारखी वचत नते. ह्मणून ह्मणतो—

रेडिंगः—थंवा, तरवारींना हात घालण्यापूर्वी अगोदर आपल्यावर होणारे जुळूम आणि जेपलरचीं अन्यायाचीं कृत्यं आपण बादशाहापुढें मांडू या. बादशाहा आलीं गाऱ्हाणीं ऐको कीं नाहीं याचा एकदां निकाल लागला ह्मणजे मग कोणतीही एवादी साहयाची गोष्ट करावया प्रवृत्त व्हायला कांहीं हरकत नाही. सत्कार्य करण्याकरितांच कां होईना—एकदां तरवारी उचलून भयंकर साहम करण्यास प्रवृत्त होणं—हे तरी एका प्रसारानें अविचाराचेंच काम आहे—अथवा देवील एक प्रकरचा जुळूमच आहे ! ह्मणून ह्मणतो आरल्यावरील जुळूम, अन्याय आणि आरल्या साऱ्या तक्रारी आपण बादशाहापुढें—

बोमगार्टनः—हं, अहो तें सारं कधीच होऊन चुकलं आहे.

रेडिंग:-काय ह्यगता?

बोमगार्टन:-काय ह्यगता काय ? आपल्या साळ्या इष्टेटीचा तावा व आपला माझ्या संबंधाचो सारी हकीगत तुझाला स्वतंत्र अधिकार चाचविण्याचो परवानगी ठाऊकच आहे. ती सारी हकीगत खुद्द मागताहेत, तर ह्यांना काय उत्तर मिळतें नादशहाच्या कानावर घालावी ह्यगता मी याचो कांहीं कल्पना तरी आहे का तुझाला? त्याच्या राजधानीत गेलें. तों सल्लू मसलत-काय ह्ये "तुझी अजून पूर्ववयी व नरुग गारांच्या मार्फत दाद लागेल ह्यगता द्वार-आहांत तेव्हां ही एवढी सगळी इष्टेटी पाळांच्याकडून मला समजूत मिळाली. य व स्वतंत्र अधिकार तुझांचा इतक्यांत देणें राजमंत्र्यांनीं शिरस्त्याप्रमाणें लेखी अर्ज वाजवी हागार नाही." पाठाविण्याची मला सल्ला दिली. लेखी अर्ज केल्यावर "सध्यां नादशहांना तमचा समक्ष अर्ज ध्यावयला पुरनद नाही पुढें केव्ह तरी पाहतां येईल" अशी मला समजूत मिळाली.

रेडिंग:-काय ह्य ता ?

बोमगार्टन:-काय ह्यगतां? तेंच ह्यगतां माझ्या सारखे व तुमरे अर्जदार तिथें आंत होते त्यांचाही वाट माझ्याचप्रमाणें. आपल्या स्वाभियाचा ड्युट तो जान; तो मयेत अपनांना माझ्या वाटेंत लागगान्य राजवाड्याच्या एका दादनांत रडत उभ होत; सरदार वाट व तेजरफील्ड हे तिथेंच उभे होते. ते मला जवळ बोशवू ह्यगते;-आतां अशी दाद लागण्यामार दिवस उरले नाहीत. तुमची दाद तुझाला लावून घेतली पाहिजे. कारण नादशाहा आपल्या प्रत्येक भावाच्या मुलाचा खूकून त्याचा गादीवराल हक उडवू देऊन ही गादी चळकावली, हें तुझी विनंती रक्षांत काय? हे ड्युट साहेब इतके दिव

अज्ञान होते. आतां वयांत आले. आगे ते आपल्या साळ्या इष्टेटीचा तावा व आपला स्वतंत्र अधिकार चाचविण्याचो परवानगी मागताहेत, तर ह्यांना काय उत्तर मिळतें याचो कांहीं कल्पना तरी आहे का तुझाला? काय ह्ये "तुझी अजून पूर्ववयी व नरुग आहांत तेव्हां ही एवढी सगळी इष्टेटी व स्वतंत्र अधिकार तुझांचा इतक्यांत देणें वाजवी हागार नाही."

रेडिंग:-काय ह्यगता ? आपल्या ड्युट साहेबांना असे उत्तर मिळालें ह्यगतां एकर? पण मला वाटतें त्यांनीं नादशहाला स्वतः भेटून फार नत्रागांन जर समक्ष विनंती केली असती--

मेल्वथल्:-नाहीं हो माझ्या बापाचे जसे सळ्या घालून डोळे काढले तसे तुमचे अथवा तुमच्या बापाचे डोळे काढल्या-शिवाय तुमच्या डोळ्यांत प्रकाश नाही पडायचा नाट.

बोमगार्टन:-नाहीं तर प्रत्यक्ष माझ्या बापाचो इतत घेण्याचा जमा माझ्यावर प्रसंग आला तमा तुमच्यावर आल्याशिवाय तुमचे डोळे घाबेत उबडायचे नाहींत. मनुष्याचा धर्मच आहे हा कीं प्रत्यक्ष त्याच्यावर कोणताही प्रसंग येऊन गुदरल्याशिवाय त्याला त्या प्रसंगाचें वास्तविह म्बळून कधीच कळत नाहीं. व त्याच्या ठिकाणीं खरी आस्था व कळकळ हीही येत नाहीं.

वाल्टर:—आणि तें ज्याला कळेल तोच आपल्या तरवारीला हात घालील. दुसऱ्याची काय छाती आहे ?

मेलचथल:—तर ठरवा दिवस. उशीर कां आतां? असल्या थंड्या—छे: दमदार—मंडळींच्या नादीं लागण्यांत अर्थ नाही. अज्ञानं सगळंच फिसकटून जाऊन सारंच ऑफिस व्हायचं.

रेडिंग:—काय क्षणता? इथपर्यंत मजल आली एकून. मेलचथल, कोणत्याही गोष्टीला असा उतावीळपणा उपयोग नाही. मग ह्या तर राजकारणाच्या गोष्टी आहेत. त्या जरा दमानं आणि धिमेपणानंच केल्या पाहिजेत.

स्ट्रॉफेचर:—रेडिंग, आजपर्यंत सगळ्या गोष्टींचा तुम्ही क्षणतां त्याप्रमाणे विचार होऊन आज रोसवर्ग व सारेन या किल्ल्यांवर कोणी कुठून जायचें आणि कधीं हल्ला करायचा तो दिवस ठरवायचा आहे.

बोमगार्टन:—येत्या ख्रिस्तमस टाईडला वादशाहाला इथून नजराने पाठविण्याकरतां जेसलर ह्या नव्या किल्ल्यांपैकीं एका किल्ल्यावर दरवार भरविणार आहे, तिथं आपल्यापैकीं दहावारा जणांनीं कट्यारी छपवून जावं. इतर लोकांनीं अगदीं कडेकोट हत्यारबंद होऊन किल्ल्याच्या बाहेर छपून छपून असावं. आणि आमच्यापैकीं एकाचा किल्ल्याच्या दरवाजांत प्रवेश झाला क्षणजे कर्णा फुंकून इतरांना इशारत द्यावी. आणि

ही इशारत मिळतांच सर्वत्रांनीं किल्ल्यावर एकदम हल्ला करून किल्ला काबीज करावा.

मेलचथल:—किल्ल्याचा तट चढून जाऊन आंतचा दरवाजा उघडा टाकण्याचं काम माझे.

स्ट्रॉफेचर:—रोसवर्ग सर झाल्याबरोबर त्याच्या माचीवरील गंजी पेटवून एकत्र आगीचा लोळ करून द्यावा. एवढा इशारा इतर पहाडी लोकांना बस होईल. गंजी पेटलेल्या पाहून तेही त्यांच्याचप्रमाणे क्रोधानं पेटून आपले तिरकमटे वेऊन धांवत येतील चाल करून किल्ल्यावर आपल्या मदतीला—तरीपण इतकंही करून तो जेसलर आपल्या हातीं लागेल कीं नाही याची शंकाच आहे. कारण त्याच्या जवळची शिवंदी फार कडवी व करारी आहे. ते आपले प्राण जाईतोपर्यंत जेसलरच्या जिवाला एवढासा देखील धक्का लागू द्यायचे नाहीत. आणि त्याला जिवंत राहू देणं क्षणजे सगळ्यांत धोक्याचं.

मेलचथल:—ह्या कामगिरीवर माझी योजना करा.

बोमगार्टन:—मी क्षणतो ह्या कामगिरीवर माझी नेमणूक व्हावी. कारण माझा मृत्यु ठरून चुकला होता. टेलमुळें तो टळला. त्यानें माझे प्राण वांचविलेन, ते मी देशकार्याकरितां खर्ची घालण्यास तयार आहे. आणखी आतां या जगांत अमुक एक करावं अथवा अमुक एक न

करावं असा हेतूही पण नाही काहीं उरला माझा !

रेडिंगः—काय ह्यणता ? जरा दमानं ध्या. तो काल—तो सर्वव्यापी काल—सगळं आपोआप घडवून आणील. ही पहा रात्र संपलीच बहुतेक, आणि अरुणोदयही झाला. सूर्यकिरणांची ही थोडथोडी प्रभाही पडू लागली. तर चला उठा, चांगलं फटफटीत उजडायच्या आंत आपण जिकडच्या तिकडं निघून जाऊं; चला.

बोमगार्टनः—चला ध्या तर शपथा.

मेलचथलः—शपथा ध्या. पण ह्या जेसलरच्या कामगिरी संबंधानं काय ? ती कामगिरी माझ्यावरच सोंपविली पाहिजे. माझ्या पोरसवेदपणावर, अथवा तरुणपणा-मुळें याचं रक्त उसळ्या मारतं आहे अशावर जाऊं नका. माझं रक्त खवळण्याचं कारण वेगळंच आहे. तुम्ही वृद्ध आहांत, पोक्त आहांत, माझ्याएवढीं तुम्हांला मुलं आहेत. तुम्हीच सांगा तुम्हांला असं वाटत नाही, कीं आपल्या मुलांनीं आपली अब्रू आणि आपला लौकिक राखावा, गमावूं नये. तुमचे डोळे सळ्या घेऊन कोणी हरामखोर जर काढू लागला तर त्या हरामखोराला शासन करण्याचं तुमच्या मुलांचं कर्तव्य नाही का ? कां असे संशयात्मक मुद्देनं कां बघतां ? कां रेडिंग, तुम्ही काय ह्यणतां ? असे लांब लांब कां उभे तुम्ही ? अजून तुमची शेतवाडी आणि गुरंदोरं शाबूत आहेत—ह्या तुमच्या डोळ्यांच्या

नरट्यांतून-गुडगुड्यांतून—अजून तुमची बुबुळें आहेत, आणि तुमचे तुम्ही अजून जिवंत आहां, ह्यणूनच ही अशी अंगचोरी वाटतं ? पण याद राखून असा या जुलमी जेसलरच्या तडाख्यांतून आपण पारं सुटलों असं आज जरी तुम्हांला वाटत असलं तरी जुलमी अधिकाऱ्याची समशेर प्रत्येकाच्या डोक्यावर रात्रंदिवस लोंबत असते; ती त्याच्या मानेवर पडून त्याची केव्हां दोन खांडोळीं करून टाकील हें कोणाला कळायचं देखील नाही ! काय ह्यणतां मी ? तो काल-तो सर्वव्यापी काल- आपोआप कायकाय आणि कसकसं घडवून आणील हें मनुष्याला सांगतां येणार नाही. माझ्याच वापासंबंधानं पहा—काय होता त्यांचा अपराध ? पण—गिळून टाकतो मी तें सारं आतां—आणि जेसलरची कामगिरी माझ्यावर सोंपविण्याची तुम्हांला विनंति करितां.

स्टॉफेचरः—मेलचथल, हीच जर तुमची उत्कट इच्छा आहे तर जेसलरला संभाळा तुम्ही, बोमगार्टन तुमच्या मदतीला असूं देत. बाकीचं सारंही, इतर तरवारबहादूर मंडळी वाल्यरफस्ट आणि मी पाहून घेतों.

बोमगार्टनः—चला तर, या उदयाचला-वर येणाऱ्या सूर्याला सगळेजण हात जोडा आणि त्याचीच सगळेजण शपथ ध्या कीं, “ हातीं घेतलेलं महत्कार्य सगळेजण “कुचराई न करितां एक दिलानं झटून—पार “पाडूं शत्रूच्या फंदफितुरीला भीक न

“वालतां मरेतोपर्यंत लहून एक गतस्वातंत्र्य
 “तरी पुन्हा संपादू अथवा शेवटची धडपड
 “करून आपलं कर्तव्य उरकून ज्या मातीतून
 “आह्मी निर्माण झालो त्या मातीशी तरी
 “पुनः मिळून जाऊं. एक जय किंवा अपजय;
 “मारूं अथवा मरूं; याशिवाय दुसरा
 “विचार नाही.” अखंड गुलामगिरींत आणि
 परदास्यांत राहण्यापेक्षा त्या जगद्रक्षक
 परमेश्वराच्या दयाघनतेवर निश्चल विश्वास
 ठेवून आपल्याला काय करायची ती एकदां
 शेवटची धडपड करूं! जेसलर हा आपल्या-
 सारखाच मनुष्य आहे. एका मनुष्यानं
 दुसऱ्या मनुष्याला पाहून भेदरून जाऊन
 व्यर्थ थरकांप मिण्यांत काय अर्थ! चला
 तर हात जोडा आणि ध्या शपथ—[सर्व
 शपथा घेतात. त्या घेऊन झाल्यावर]

स्टॉफेचरः—चला जाऊं. मात्र ठरल्या-
 प्रमाणे सर्वांनीं आपलं काम चोख रीतीनं
 उरकावं इतकंच सुचवायचं आहे.
 (सर्व जातात)

मेलचथल्ः—बस्स. ही जेसलरची काम-
 गिरी तर माझ्यावरच सोंपविली आहे.
 आतां मी अन् तो जेसलर पाहून घेऊं!
 पाहून घेतलं, मला हवा तसा जेसलर-
 वर सूड उगविला, तरी माझ्या बाबांचे
 डोळे त्यांना थोडेच येणार आहेत पुन्हा!
 पुनश्च उगवणाऱ्या स्वातंत्र्याच्या दिवसाची
 उगवती सुप्रभात आपल्या डोक्यांनीं पाह-
 ण्याचं ह्या जन्मीं तरी नाही आतां त्यांच्या
 नशिबी. पाहण्याचं नाही त्यास माझा नाइ-

लाज आहे पण अशी सुप्रभात उगवल्याचं-
 मात्र खास ऐकू येईल तुझाला! ठरल्या-
 प्रमाणे रोसवर्ग सर होऊन जेसलर व
 त्याचे अनुयायी यांची आह्मांला हवी तशी
 वाट लावतां आली व आमच्या विजय-
 दुंदुभीचा प्रतिध्वनि ह्या सगळ्या पहाडभर
 घुमून राहिला ह्मणजे अर्थातच सगळे पहाडी
 भिल्ल हे माझ्या बाबांचं सांत्वन करायला
 जातील आणि मग अर्थातच बाबांना जी
 आज कायमची रात्र होऊन बसली आहे
 ती जाऊन चकचकित सूर्योदय झाल्याचं
 त्यांच्या अंतर्चक्षुंना तरी स्पष्ट दिसू लागेल.
 [पडदा पडतो]

प्रवेश ३ रा.

स्थळ—अॅल्टार्फचा दरवाजा.

वाल्टरः—हा अॅल्टार्फचा दरवाजा.
 इथपर्यंत मी तुझाला आणून सोडलं. येतो
 मी आतां.

जेसलरः—थांब, उभा रहा जंरा.

वाल्टर—छत्, मला गेलंच पाहिजे. कारण
 माझी वाट पहात असतील. [जाऊं लागतो.]

जेस०ः—शुः चल, परत ये. कोण, वाट
 कोण पहातोय तुझा? चल् बोल झटदिशीं.
 हें पहा मी भिकारी नाही. मी चांगला श्री-
 भंत आहे. आणि माझ्या हातीं सत्ताही पण
 आहे. तुला चांगलं बक्षीस देईन मी.

वाल्टरः—हें पहा अगदीं संध्याकाळ
 झाली, आणि मला बराच लांबचा पल्ल
 गांठायचा आहे अजून. अगोदरच उशीर

झाला आहे. [जाऊं लागतो.]

जेस०:—यांच ह्यणतोंना. तुला बक्षीस देण्याचं जसं माझ्या हातीं आहे तसंच तुला शिक्षा करण्याचंही पण माझ्या हातीं आहे.

वाल्टर:—हें मला पूर्वीच कळतं तर तुझाला सावध करून इथवर आणून पोचि-वण्याच्या भरीस मी खाचित पडलों नसतों!

जेस०:—अरे, मी कोण आहे हें ठाऊक आहे कां तुला?

वाल्टर:—छत् मुळीच नाहीं.

जेस०:—तर मला आपल्या बापाचं नांव सांगायला इतका भितोस कां? बोल—

वाल्टर:—पण माझ्या बापाचं नांव घेऊन तुझाला काय करायचंय?

जेस०:—अरे तूं माझ्या इतका उपयोगी पडला आहेस, तर कुठें जातां येतां तुमच्या घरावरून मी गेलों तर मी त्याचे आभार मानीन ह्यणतों.

वाल्टर:—असल्या शुद्धक गोष्टीबद्दल जर कोणी आपले आभार मानूं लागला तर तें माझ्या बाबांना रुचायचं नाहीं.

जेस०:—शुद्धक गोष्टीबद्दल! अरे तूं माझे प्राण वाचविले आहेस.

वाल्टर:—मग ? तुमच्या जागीं दुसरं कोणीही असत तरी त्याचेही मी असेच वाचिवले असते, व तसं करणं माझं कर्तव्यच होतं. ह्यणून ह्यणतों मला आपण व्यर्थ अडवून धरूं नये. जाऊंदे मला.

जेस०:—तुला जाऊं देतों की—पण

अगोदर बापाचं नांव सांग आपल्या. आंत कोण आहे पहाण्यावर?

पहारेकरी:—(आंतूनच) कोण आहे?

जेसलर:—मी जेसलर.

वाल्टर:—जेसलर ! हं !

जेस०:—(संत्र्यास) पकडा ह्याला. कां अजून तरी सांगतो न कां नाहीं आपल्या बापाचं नांव ?

वाल्टर:—नाहीं, साफ नाहीं सांगत.

जेस०:—तर तुझ्या हातापायांत बेड्या अडकावून तुला अंधारकोठडीत कैद करून ठेवायला सांगतों. नाहीं तर सांग, मुका-द्व्यानें सांग.

वाल्टर:—छत् अशानं तर मुळीच नाहीं सांगणार.

जेस०:—तुझा गळा दाबून तुला ठार करून टाकायला सांगेन यांना. नाहीं तर बोल नांव बापाचं.

वाल्टर:—जीव गेला तरी बेहेत्तर—कधीं नाहीं सांगणार !

जेस०:—ह्याला घेऊन जा इथून आणि रूडालफाला पाठवून द्या इकडे. [संत्री त्यास दरवाजांतून घेऊन जातो.] (स्वगत) हा एव-ढासा पोर आणि याची ही विलक्षण हिंमत आणि छाती पाहून माझ्या पोटांत धस्स होतं! याच्या हातांत जर मी बेड्या ठोकिल्या नाहीत तर हा पुढं मागं माझी सत्ता हिरावून घेईल कीं काय असं वाटतं मला केव्हां केव्हां ! यानं माझे प्राण वाचिवलेन ह्यणून याला

कैदेंत घालूं नये ह्मटलं तर उद्यां हा जेसलरचे प्राण वांचिवले ह्मणून सर्वत्र सांगत सुटणार ! याला नुसतं याच्या बापाचं नांव विचारलं अन् तें काढण्या-कारितां मी आपलं होतं नव्हतं तेवढं करून पाहिलं पण ह्यानं शेवटपर्यंत त्याची विल-कुल दाद लागूं दिली नाही. एवढ्या वयांत हा स्वातंत्र्याच्या लांबलांब गोष्टी सांगतो, तेव्हां घरांत याचा बाप असल्या गोष्टींचा खल करीत असल्याशिवाय पोरान्या तोंडीं कुठल्या येणार असल्या गोष्टी. हा कडे-एवढे भयंकर कडे आणि डोळे फिरून जाणाऱ्या दरडी हां हां ह्मणतां किती भराभर चढला. अन् उतरला. त्याच्या तें कांहीं फिकिरींतच नव्हतं जसं. तेव्हां अशा पोरान्या बाप कोण हें समजणं अगदीं जरूर आहे. अशीं पोरं निर्माण करणारे बाप जर जिवंत राहिले तर पुढं मागं आपल्यावर भयंकर प्रसंग येऊन गुदरायचा! तर मुळांतच हात घालावा. ह्मणजे पिलांना पंखच नकोत मग फुटायला !

[रूडाल्फ येतो.]

रूडाल्फ, त्या पोराला तुरुंगाकडे पाठि-वलात ? ह्या वयांत हा स्वातंत्र्याच्या मोठ-मोठ्या गोष्टी सांगतो. बापाचं नांव सांग ह्मणून त्याला कांहीं देऊं करून पाहिलं, धाक दपटशा दाखवून पाहिला, पण कांहीं केल्या तो थांग ह्मणून लागूं देईना. तर ह्याच्या बापाचा पत्ता लावून आणा

अगोदर. आपला पोर हरवला ह्मणून कुठं तरी या पाहाडांतच तो शोधित असेल त्याला. या पाहाडांत चारी बाजूने शिपा-यांच्या टोळ्या पाठवा. आणि तो सांपडल्या-बरोबर त्याला खेंचून आणा ह्मणावं माझ्यासमोर. ह्या मुलाला पाहिल्यापासून ह्याचा बाप एकसारखा माझ्या डोळ्यांपुढें दिसतो आहे. हा या दरडी आणि किल्ल्याचे तट भराभर चढून येऊन, माझी मान-गुटी धरून तटावरून मला खाली फेंकून देत आहे असं दिसतं मला. तर त्याचा पत्ता लागल्याशिवाय मला चैन नाही पडायचं. त्या पोराला ह्मटलं तुझा बाप जर अल्टार्फमध्ये येऊन राहिला तर त्याचं कल्याण होईल, तर तो ह्मणतो कल्याण कसचं उलट अकल्याण आणि स्वातंत्र्यहानि मात्र होईल. ह्या वयांत हे उद्गार ! ह्मणून ह्मणतो प्रथमतः त्याच्या बापाला पकडून आणण्याची तजवीज करितो. ह्याचं हें स्वातंत्र्याचं खूळ मला पार मोडून टाकलं पाहिजे. तर असं करा, ही माझी टोपी घ्या, अन् ही एका निशाणा-वर उंच धरून भर बाजारच्या चवाठ्या-वर जाऊन उभे रहा. आणि जाणाऱ्या येणाऱ्या प्रत्येकानं हिला सलाम करून अदनीनं जावं ह्मणून दवंडी पिटवा. जर कोणी तसं करायला हरकत घेईल अथवा कांहीं दंडेली अथवा मगरुरी करील तर त्याला एकदम धरून कैद करून खेंचून घेऊन या माझ्यासमोर, जा चुकूं नका यांत.

अंक ३ रा.

प्रवेश ? ला.

स्थळ—(अल्टार्फ नजीकचे एक मैदान. मागच्या वाजूस एका निशाणावर जेसलरची टोपी धरली आहे. पुढच्या वाजूस वृक्षांची दाट झाडी आहे. व मागे लांबवर वनवर्ग दिसत असून सभोती हिमाच्छादित पर्वत उभे आहेत.)

प्रवेश—(रूडाल्फ, शिपाई, दवंडीवाला वगैरे. मिचेल, व्हर्नर, बुइल्यमटेल व इतर पौरजन.)

दवंडीवाला:—(दवंडी वाजवून) हे तमाम अल्टार्फचे लोकहो, ह्या निशाणावर तुमच्या बादशाहाच्या प्रतिनिधीची—ह्मणजे सुभेदार—जेसलरांची टोपी ठेविली आहेहो; तर जेजे ह्मणून तमाम लोक खरे राजनिष्ठ असून बादशाहावर प्रेम करीत असतील त्यांनी ह्या टोपीला अदवीनें सलाम करून जावं हो! जे लोक मुजरा करायला येणार नाहींत, अथवा येऊन तो योग्य अदवीनें करणार नाहींत त्यांना दंड करून तुरंगांत टाकलं जाईलहो! ह्मणून तमाम लोकांना ही दवंडी पिटवून इशारा दिली जाते आहेहो. तर प्रत्येकानं येऊन सुभेदार साहेबांच्या टोपीला अदवीनें मुजरा करून जावंहो. राजाची आज्ञा पाळणं हें प्रजेचं कर्तव्य आहे व त्यांत त्यांचं हित आहेहो.

बुइ०:—काय: ऐकतों आहें मी हें !

माझे कान शाबूत आहेत काय? [कांहीं लोक मुजरे करून जातात व कांहीं टवाळी करितात व टोपीकडे पाहून हंसत उभे राहतात.]

व्हर्नर:—टेल, चलचल जाऊं इथून आपण मुकाटानं.

बुइ०:—माझ्या कानांना आणि तसाच ह्या डोळ्यांना भ्रम तर नाहीं झाला? व्हर्नर, ते पहा, ते पहा सगळे जण मुक्काट्यानें मुजरे करताहेत ! अरे अरे अरे! मनुष्यांनीं ताळ सोडला. त्यांच्यांत मर्दपणाचा आणि माणुसकीचा गंध देखील उरला नाहीं काय ? यापुढे आपल्याला मनुष्य ह्मणवून घेणं ह्मणजे मोठ्या शरमेची गोष्ट. त्यापेक्षां पशु झाललं काय वाईट! पण पशुसुद्धां आपले पशुत्वाचे गुण सोडून आपल्याहून नीच योनींतील प्राण्यांचे गुणधर्म स्वीकारल्याचेंही कधीं आपण पाहिलं नाहीं कीं ऐकलं नाहीं. ह्या सगळ्यांनीं मनुष्ययोनीला आज खाली पाह्यला लावलं ! त्या एका काठीवर उभ्या केलेल्या जुलमी जेसलरच्या टोपीला मुजरा! उद्यां तो आपल्या फाटक्या बुटाला करायला सांगेल!

व्हर्नर:—चल, चल बोवा इथून. त्यांनीं आपल्याला पाहिलं नाहीं तोंच निघून जाऊं आपण इथून.

बुइ०:—हा प्रकार पाहून माझ्या अंगाचा धडका होऊन जात आहे. आणि डोकंही पण अगदीं भणभणायला लागलं

आहे ! असं असतां मी इथून येऊं ह्यण-
तोस ? तूं जा पाहिजे तर. माझे पाय नाही
निघत इथून.

[टोपी नर्जाक]

रूडाल्फः—(एका गृहस्थास) अरे ए,
तुला हंसायला काय झालं ?

पहिला गृहस्थः—कधीं हंसलों ? मी
तर त्या गृहस्थास इतकाच खालीं लवून
मुजरा केला.

रूडा०ः—लवून मुजरा केलास पण तूं
हंसलास; तें कां बोल ?

पहिला गृहस्थः—ही नवीन तऱ्हा.
बवून हंसं आलं इतकंच.

रूडा०ः—अस्सं, तर हें घे याचं बक्षीस!
आणि पुन्हा न हंसतां सलाम कर आणि
घालता हो समजलास ?

बुइ०ः—खाशी, खाशी ! खूप मासला
आहे.

रूडा०ः—(दुसऱ्या एकास ठोसा
मारून) हा गध्या, लवून अदवीनें नाहीं
सलाम करितां येत ? वांक वांक जरा
हरामखोरा.

बुइ०ः—खाशी ! खाशी.

रूडा०ः—हें घे बक्षीस या मगरुतीबद्दल.
आतां यापुढें तरी शीक. किती लवून
मुजरा करायचा तें !

बुइ०ः—किती लवून मुजरा करायचा
त्याचें कांहीं मोजमाप आहे वाटतं ?
या रूडाल्फचं हें उद्दामपणाचं भाषण
ऐकून माझ्या अंगाची तर नखशिखांत

लाही होऊन गेली आहे !

व्हर्नरः—टेल, चल इथून. आपण
जाऊंच कसे निघून. डोळ्याआड आणि
मसणपाड.

बुइ०ः—व्हर्नर, त्या हरामखोरानं त्या
बिचान्याला जो दणका दिलान तो जर
तो मला देता तर त्याच वेळीं दाखिवला
असता त्याला माझा हात ! काय करूं !

व्हर्नरः—बुइल्यम बुइल्यम, तुझ्या
अंगाला विलक्षण कंप सुटला आहे. तर
चल, इथून जाऊं आपण. इथं राहून नाहीं
उपयोग, चल.

बुइ०ः—कां ? कोणची हरकत आहे इथं
उभं राहिला ? व्हर्नर, आज ह्या हराम-
खोरानं ह्याला मारलन ! उद्यां आमच्यावरही
हीच पाळी यायची भीति आहे. प्रत्यक्ष
मार खाणं काय आणि त्याची भीति असणं
काय देन्ही सारखीच. ह्या जुलमी गव्हर्न-
राच्या एका मानेच्या खुणेवरोवर आमच्या
हातांत जर खास बेड्या पडणार, तर
मग आत्तांपासूनच त्या आमच्या हातांत
पडलेल्या आहेत असंच नव्हे काय ?
आह्यांला वाद्यांनीं जखडून टाकायला त्यानें
नुसतं बोट वर उचलायचा अवकाश, मग
आह्यांला अजून जखडलं नाहीं असं ह्यण-
ण्यांत तरी काय अर्थ ? पण व्हर्नर, तुझ्या
सारख्याच्या हातून प्रत्यक्ष बेड्या नाहीत,
प्रत्यक्ष वाद्या नाहीत आणि प्रत्यक्ष मार-
हाण नाही तर ती आहे असं कसं ह्यण-
वेल ? जा, तूच जा इथून.

[इतक्यांत एक मिचेल नांवाचा जवान मर्द प्रवेश करितो.]

रूडा०:—अरे ए, मुजरा कर मुजरा!

मिचेल:—तें कां रे बुवा ?

रूडा०:—कां रे बुवा ? ही स्वारी तर अगदीं अरेतुरेवर आली ! (ओरडून) मुजरा कर ह्मणून सांगतो, मुकाट्यानं कर. आणि मग विचार कशाला आणि कां ह्मणून. नसती पंचाईत करण्याचं कारण नाही, समजलास ?

मिचेल:—पंचाईत तर करणारच. पण मुजरा फिजरा मात्र नाहीं करणार.

बुड०:—वा: यंरे मर्द ! याचं नांव मर्द !

रूडाल्फ:—त्या टोपीला सगळ्यांनीं मुजरा करावा असा सुभेदारांचा हुकूम आहे.

मिचेल:—तुझ्या बायकोची जर ती टोपी असती तर तिला मात्र मी प्रेमपूर्वक लवून मुजरा केला असता.

बुड०:—शाबास ठीक हेटाळणी चालली आहे !

रूडाल्फ:—कां ! ऐकू येतं कां नाहीं ?

मिचेल:—येतं मग—!

बुड०:—शाबास ! या चोरांशीं असच वागलं पाहिजे ताच्यानं.

रूडाल्फ:—एकदां अखेरचं सांगतो—पुन्हा नाहीं सांगणार—त्या टोपीला मुजरा कर.

बुड०:—व्हर्नर, सोड, हात सोड माझा.

रूडाल्फ:—अरे ए हरामखोरा, ऐकू

येतं का नाहीं ? कान बीन फुटले आहेत वाटतें.

मिचेल:—‘ हरामखोरा ’ !

बुड०:—सोडरे जाऊंदे मला.

व्हर्नर:—त्याचा कैवार घेऊन तू धांवावंस इतक्या योग्यतेचा तो माणूस नाहीं. तो गांवांतला एक उडाणटपू पोळ आहे झालं. सगळ्या गांवभर चकाट्या पिटीत फिरावं हा याचा धंदा !

बुड०:—तें कांहीं असो. हा जातिवंत मर्द आहे मर्द ! व्हर्नर, अरे मला कां धरतोस तू ? सोड, हात सोड माझा.—अरे ए मर्द, जवान अदमी ? व्हर्नर, छत् तू कां धरतोस मला ?

रूडा०:—हरामखोर नाहींतर, जेसलरच्या टोपीला मुकाट्यानं सलाम कर.

मिचेल:—छत्, खुद्द जेसलरला देखील नाहीं करणार !

रूडाल्फ:—पकडा त्याला ! [शिपाई त्यास पकडण्यास पुढें सरसावतात.]

बुड०:—(त्यांचे अंगावर जाऊन) खबरदार ! पुढें पाऊल तरी टाका कीं तोडूनच टाकीन. हरामखोर नाहींतर ! परमेश्वरानं आपला चिदांश ठेवून निर्माण केलेल्या मनुष्यावर जर आपले गव्हार हात टाकशील तर खबरदार ! तुझीच लववा आपल्या माना त्या टोपीपुढें आणि साष्टांग दंडवत देखील घाला पाहिजे तर तिच्यापुढें ! तुमचंच शील आहे हें. तुझीं आपल्याबरोबर दुसऱ्याला कां ओढतां

आणखी? ते जन्मतःच स्वतंत्र आहेत. त्यांना लवायचं अन् मुजरे करायचं माहित नाही. ते सदोदित असे ताठ असणार! त्यांना लवायचं आणि मुजरे करायचे ह्मणजे एक परमेश्वरापुढे! येवढेच काय तें ठाऊक!

रूडाल्फः—कायरे ए नामदे, भिता तुह्मी? असं भागूवाइसारखं काय करितां?

बुइ०ः—त्यांना एक नुसतं पाऊल तरी पुढं टाकूंदे ह्मणजे सांगतों कसं कायतं. एकदां यांच्या या भेकड कळपाहून जरा मोठा कळप होता लांडग्यांचा. त्याची अन् माझी पडली गांठ. पण त्याला देखील पार उधळून लावलं मी हां हां ह्मणतां! नुसती गंमत करून दाखविली मी ती. नुसती गंमत! आणि तेही हातांत धरायच्या एका लहानशा दंडकण्यान—छेः काठीनं—ह्याच्यापेक्षां देखील बारीक होती ती. निम्यानं ह्मणाना. (रूडाल्फचे हातांतील शस्त्र हिसकून घेतो. रूडाल्फ धूम ठोकतो. व शिपाईही पळतात.) ओहो! सशांनी लांडगेहोलपट करायची! ह्मणजे काय चमत्कार! अहो अँल्टार्फचे लोकहो, कशाला—भिता कशाला तुह्मी? पाह्यलंत आतां तरी तुह्मी इतका वेळपर्यंत कशाला भीत होतां ते! मनुष्यावर घातलेल्या पोषाखाला आणि त्यांच्या नुसत्या वरील भपक्याला भीत होतां तुह्मी! कां असे कां तुह्मी उभे तटस्थ? कसलं आश्चर्य वाटतं आहे तुह्मांला इतकं? अरे त्याच्या-

कडे काय बघतां असें इतके. निरखून! तो तुमच्यासारखा माणूसच आहे, आणि तुह्मांला ज्या काय कृति करितां येतील त्याच तो करीत आहे. मग तुह्मी कां नाहीं करीत त्याच्यासारखे? अथवा तुह्मांला स्वतःचीच शुद्धि नाहीं—कां तुह्मीही माणसं आहांत हेंच तुह्मीं विसरलांत? कां काय, आहे तरी काय? तुह्मांला मन आणि अंतःकरण हीं आहेत आणि तुह्मांला विचार करण्याचीही शक्ति आहे. आणि मनुष्ये काय काय करूं शकतात हेंही तुह्मांला दिसतं. आणि तुह्मांला हातही पण दिले आहेत परमेश्वरानं. इतकं सगळं असून मग असे आंधळ्यासारखे कां करितां उगीच? रानावनांतील श्वापदे ज्यांना डोकीं नाहीं, ज्यांना विचार करण्याची शक्ति नाहीं तेसुद्धां स्वतंत्र आहेत. मग तुह्मीतर डोक्याचे विचारी प्राणी आहां. त्यांची तुह्मीं शिकार करूं लागला ह्मणजे तीं सुद्धां भरा-भर कड्यावरून उड्या टाकून परमेश्वरानें निःसर्गतःच दिलेल्या स्वातंत्र्याकरितां जीवकीं प्राण टाकतात. आणि तुह्मांला—तुह्मी—माणसासारखीं माणसें असून—गुलामगिरींत राहणं बरं वाटतं? अरे त्या प्राण्यांच्या डोक्यांत स्वातंत्र्याची कल्पना देखील नसतांना तिच्या प्राप्त्यर्थ त्यांची धडपड सुरू असते आणि तुह्मी खुशाल पार-तंत्र्याच्या बेड्या घालून घेऊन स्वस्थ बसतां? काय बघता कां असे भेंकच्या-सारखे वर माना करून? त्या 'जवान

मर्दांचं मरदपणाचं कृत्य पाहून थिजून गेलांत, किंवा तें डोळे उघडून बघण्यांत कांहीं मर्दपणा तुमच्यांत उरला नाहीं ? अथवा त्या काठीवर उभी केलेली जेसलरची टोपी बघून तर नाहीं तुमच्या अंगांत भीतीनं हें असं शहारं भरलं ? तसं असेल तर तुमच्या भीतीचं हें कारणच समूळ नाहींसं करून टाकतों. हें पहा ! हा पहा ह्या जेसलरच्या ह्या चडेल आणि उद्दामपणाला मी आपल्या पायाखालीं तुडवून टाकतों. [ती काठी व टोपी भुईवर पाडून तुडवितो.]

मिचेलः—ओहो ! हो हो. हो हो. हा पहा जेसलरचा कपाळमोक्ष झाला ! हें त्याचं शीर ! (टोपी दाखवितो) आतां इतक्यांत तें एका काठीवर टांगलेलं दिसत होतं आणि इतक्यांत तें मार्ताशीं मिळून गेलं !

[इतक्यांत रूडाल्फ कांहीं हत्यारबंद शिपायांसह येतो.]

रूडाल्फः—धर त्याला !

[व्हर्नर व मिचेलशिवाय इतर मंडळी पळून जातात.]

बुइ०ः—हं वेढा घातलात ?

मिचेलः—घालूं देत ! मी आहे इथं तुमचा दोस्त !

व्हर्नरः—वेडापीर नाहींतर ! चल नीघ इथून, अगोदर. हो चालता (त्यास घालवतो.)

रूडाल्फः—अरे बघता काय असे भेक्यासारखे ? एकदम तुटून पडा त्याच्यावर

आणि टाका जखडून त्याला. (ते पुष्कळ खटपटी नंतर टेलला कैद करितात. व बेड्या घालून मग उठवून बशिवतात) उठवा त्याला. चला घेऊन.

बुइ०ः—हरामखोरानो !

रूडाल्फः—हं चालूं दे. तुझी जिभली अजून खुली आहे ह्यगून लवलवते आहे ती अजून, दुसरं काय ?

बुइ०ः—चोरा !

रूडाल्फः—चला बघता काय ! चला त्याला किल्ल्याकडे घेऊन.

बुइ०ः—हरामखोर, वेवकूब नाहींतर !

(त्यास घेऊन जातात.)

मिचेलः—चल् सोड मला. त्या सिंहाला त्यांनीं जखडून चालिवलाय अगदी ! अरे, त्याच्या हातापायांत बेड्या ठोकून त्याला नेताहेत आणि इथं तूं मला अडिवतो आहेस !

व्हर्नरः—मिचेल, चल् इकडे ये माझ्या-बरोबर. त्याची कैदेतून सुटका करण्याची जर तुझी इच्छा असेल—अन् तितकी तुझ्या अंगांत हिंमत असेल तर चल ये माझ्या बरोबर मी तुला एक छान मार्ग दाखवितों. त्या मार्गानं गेलास कीं हटकून साधलंच ह्यगून समज तुझं कार्य ! आजपर्यंत तूं असा पाणिदार आहेस हें आह्मांला ठाऊक नव्हतं, आतां तुझ्यावर विश्वासायला दिकत नाहीं वाटायची आह्मांला. चल ये वर.

मिचेलः—हा आलों. कोणचा मार्ग सांगा पाहं.

व्हर्नरः—[त्याचे कानांत कांहीं सांगून] येत्या क्रिस्टमसचा दिवस ठरिव आ आहे. त्या दिवशीं सगळ्यांनीं चारी बाजूंनीं उठावणी करायची कीं काम फत्तेच झालं ह्मणून समज. चल तर.

(जातात)

प्रवेश दुसरा.

स्थल—(अॅल्टार्फ जवळील मैदानांतील सुभेदाराचा तंबू)

प्रवेश—(जेसलर प्रवेश करितो.)

जेसलरः—(स्वगत) त्या कैद्याला माझ्यापुढं घेऊन ये ह्मणून सांगितलं असून अजून कसा नाहीं आला रूडाल्फ त्याला घेऊन? एकद्वयानं आज दहा जणांना पिटाळून लावलन ह्मणजे आहे काय! भरभक्रमच माणुस असला पाहिजे तो! त्याला नुसतं आवरायाला ह्मणे पंधरा सोळा माणुस! ह्मणजे काय झालं? बेड्या घालतांना ह्मणे कोण त्रास झाला! जवळ पहारेकऱ्यांना सुद्धां फिरकूं देत नाहीं. नुसत्या हातापायांतल्या बेड्या हापटून त्यांना भेवडावून सोडतो! जशा काय त्या त्याच्या तरवारी अन् कट्यारीच आहेत! कैदवंद असतांना जर हा प्रकार तर खुला असल्यावर हा किती टाकील उडवून धुमाकूळ! रूडाल्फच्या सांगण्यांत

तो कोणी पहाडी—भिड आहे असं आलं. मला वाट दाखिवणाऱ्या त्या वाटाड्या हेकट पोराचा आणि याचा कांहीं संबंध तर नसेल! [इतक्यांत रूडाल्फ कैद केलेल्या टेलला घेऊन येतो. त्यास पाहून आपल्याशीं] हें प्रकर्ण तर मोठं विलक्षण दिसतं! केवढा धिप्पाड अदमी हा! याचं हें रुंदट छाताड, हे फिरलेले दंड, हे लालबुंद इंगळसारखे डोळे, हे काळेभोर ताठ कळे हे बघून भीति वाटायची अन् धडकी भरायची! पण याला पाहून मला कां बरें असं कांपरं भरल्यासारखं झालंय? माझी छाती एकदम धडधडू लागली! छे. हें असं नाहीं उपयोगी. मी सुभेदार आणि हा माझा कैदी असं असतांना हें नाहीं उपयोगी. हा माझ्याकडे आपले डोळे फाडफाडून रोंखून बघतो आहे. त्याच्या दृष्टीकडे मला आपली दृष्टि लावून पाहवत नाहीं. पण असं होऊं देऊन उपयोग नाहीं. [टेलला] कायरे ए, हुकमाप्रमाणें माझ्या टोपीला मलाम कां नाहीं केलास तूं? कां बोलत कां नाहीस?

बुइ०ः—लहर नाहीं लागत ह्मणून.

जेस०ः—कैद्यांना लहर! आमच्या लहरीप्रमाणें कैद्यांची लहर लागली पाहिजे. समजलास?

बुइ०ः—कोण कैदी?

जेस०ः—तूं—

बुडू०:-मी ! मी कैदी अन् तूं ? सैतान का खवीस ?

जेस०:- हं ! जरा जीभ आंवरून बोल. तुझ्या हातांतल्या बेड्या आणि हे लंगर ठोकले आहेत त्यांची तरी कांहीं लाज—

बुडू०:-हं ! विड्या आणि लंगर ! ह्याच्यापेक्षां दसपट वजनाच्या घालून त्यांनीं जरी मला जखडून टाकून जमिनीला खिळून टाकलं तरी देखील त्यांच्या सह मी ताठ उभा राहीन—तूं काय समजला आहेस ? याची भीति कोणाला ? तुझ्या सारखे दुसऱ्याच्या मुंड्या मुरगाळून त्यांची चीजवस्त अपहार करणाऱ्या सैतानांना आणि खविसांना ! मला कशाला दाखिवतोस या बेड्यांची आणि लंगरची भीति ! ज्या मार्तीतून मी उत्पन्न झालों तिथूनच उत्पन्न झालेले हे लोखंडाचे तुकडे आहेत. यांना तर मी आपले सगे दोस्त—भाऊ-समजतो ! (हातपाय हापटतो) ह्या बेड्यांची आणि लंगरांची लाज बाळगूं काय ? लंगरांची लाज ! कुठल्या हरामखोराच्या हुकमावरून अडकिलेले हे माझ्या हातांत ?

जेस०:-मोठ्या धिटाईनें विचारतोससा ?

बुडू०:-मोठ्या धिटाईनें दबकावतोस ?

जेस०:-अजून जिरत नाहीं वाटतं रग ? मस्ती आली आहे वाटतं ?

बुडू०:-जिरेल मग ! चल अगोदर कुस्ती करूं आणि मग मस्ती जिरवूं ! पाहूं कोणाला आली आहे ? आणि कोण कोणाची जिरिवतो ती !

जेस०:-तोड संभाळून बोल. बेशरम, मगरूर नाहींतर—याद राखून ऐस माझा राग मोठा वाईट आहे !

बुडू०:-माझाही राग मोठा वाईट आहे !

जेस०:- (स्वगत) कोण उद्दाम आणि मगरूर अदमी आहे हा ! (टेलला) माझ्या कुठे तुझ्या रागाचं कांहीं चालायचं नाहीं.

बुडू०:- (बेड्या व लंगर उचलून) काय ! (जेसलर चपापतो तें पाहून) घाबरूं नकोस असा—

जेस०:- (चपापून, पण पुनः धीरानें) हापट, हवे तितके हात हापट ! करणार काय तूं हात हापटून ?

बुडू०:-करणार काय ? माझ्या हाता-पांयांत निसर्गतः असणारं स्वातंत्र्य अजून पूर्वीच्या सारखंच कायम आहे हें दाखविणार !

जेस०:-स्वातंत्र्य ! थांब ह्या स्वातंत्र्याच्या वलगना पार उपटून टाकितो एका क्षणांत !

बुडू०:-थांब तर मीही तुझ्या ह्या सैतानगिरीला गाढून टाकतो एका क्षणांत !

जेस०:-रूडालफ, बघता काय ? (टेलला) तुला ठाऊक नाहीं राजांचा क्रोध कसा धगधगीत असतो तो ?

बुडू०:-ठाऊक आहे मला सारं. राजांच्या क्रोधाची मजल फार झालं तर मृत्यूपर्यंत. त्याच्या पलीकडे ती काय असणार ?

जेस०:—होय, तिथपर्यंतच. तिथपर्यंत काय थोडी झाली ?

बुड०:—थोडीच, तर काय ? राजाची सत्ता फारफार झालं तर प्राण हरण करील; पण त्याला मनुष्यानं संपादन केलेला लौकिक व अब्रू, त्याच्या आंगचे सद्गुण व तज्जन्य चांगुलपणा, त्याचं सत्याचरण व त्या सत्याचरणामुळं त्याच्या अंगीं साहजिकच येणारं अत्यद्भुत तेज, त्याचीं सत्कृत्यं व त्या सत्कृत्यामुळं लोकांनीं त्याचा केलेला बहुमान, त्यानं केलेल्या उपकृति व त्यामुळं सर्वतोमुखीं पसरणारी त्याची कीर्ति, हीं मात्र हरण करितां येणार नाहीत. हीं हरण करण्याचा प्रयत्न करणं ह्यणजे सूर्य नारायणांचा दैदीप्यमान प्रकाश हरण करूं पाहण्यासारखं, अथवा आपल्या मळकट बोटानं त्याला काजळ फांसण्याचा प्रयत्न करण्यासारखंच—हास्यास्पद—आहे.

जेस०:—तें कसंही असो. तुझे प्राण हरण करण्यापूर्वीं तुला हवी तसली शिक्षा करण्याचं व तुझा हवा तो छळ करण्याचं आमचे हातीं आहे.

बुड०:—पण सगळ्या पापाबद्दल शासन करण्याचं व निरापराध्यांस शासन करणाऱ्यावर सूड उगविण्याचं परमेश्वराच्या हातीं आहे.

जेस०:—शासन आणि सूड !

बुड०:—हो शासन त्याणि सूड !

जेस०:—कोण करणार ?

बुड०:—(वर बोट व डोळे करून) तो दयावन परमेश्वर !

जेस०:—तें काय ह्यणून ?

बुड०:—तो दयावन आहे व या पहाडा-वराल आणि दऱ्याखोऱ्यांतील सर्व जणांनीं त्याची तशी दया भाकली आहे ह्यणून !

जेस०:—एकून तूं या पहाडांत राहतोस तर—

बुड०:—हो. मग—ह्यणुं काय तुझं ?

जेस०:—सगळं सांगतो, पण पहाडांत कुठेसं बरं ? उत्तरेस कां दक्षिणेस ?

बुड०:—उत्तरेलाय नाहीं अन् दक्षिणेलाय नाहीं !

जेस०:—तर कुठें ? पश्चिमेला ? कां पूर्वेला ?

बुड०:—कुठे कां असेना ! त्याची तुला पंचार्डित ?

जेस०:—हो मलाच पंचार्डित ;

बुड०:—तुलाच पंचार्डित ! तर नाहींच सांगत जा.

जेस०:—बरं तें जाऊंदे तर. तुझं लग्न-विघ्न झालंय कीं नाहीं ?

बुड०:—झालंय मग ?

जेस०:—मग काय ? कांहीं मूल बाळ ?

बुड०:—दोन मुलगे आहेत. मग ह्यणुं काय तुझं ?

जेस०:—दोन मुलगे आहेत ? [स्वगत] तर तो पोर याचाच तर नसेल ! [मोठ्यानें] रूडालक जा, त्या कैद केलेल्या पोराला घेऊन या पाहूं इकडं.

बुडू०:—त्या कैद केलेल्या पोराला ! त्या कोणच्या ? कोणाच्या पोराला कैद केलं आहे ? [स्वगत] माझ्यातर नाही !

[रूडालफ नजरकैदी केलेल्या वाल्टरला घेऊन येत आहे.]

बुडू०:—छत् वाल्टरच हा ! हा माझा मुलगा आहे हे जर यांना कळलं तर हे खास ठेवणार नाहीत ह्याला ! माझ्या बरोबरच ह्याचाही अंतच करतील हे ! माझी अन् त्याची दुरून जरी नजरनजर झाली तरी वस्स. दुरूनच इशारत देईन मी त्याला ; पण ही कशी द्यावी ! मना तू आतां दगडापेशां देखील कठिण हो ! आलेच ते ! [एकून] वाल्टरचीं हीं पावलं हीं चिमुकलीं पावलं किती हलक्यानं पडत आहेत जमिनीवर ! वाजत देखील नाहीत कशी तीं ! पण तींच माझ्या छातीवर किती जोरानं पडताहेत ! दडपून जाते आहे माझी छाती त्यानं ! ह्या हरामखोरांनीं याला देखील एकून कैद केला तर !

वाल्टर:—(टेलच्या धनुष्याकडे दृष्टि लावून आपल्याशीं) हा तर माझ्या बाबांचा तिरकमठा, आणि माझ्या बाबांना तर यांनीं कैद करून आणलं आहे ! बाबांच्या बघण्यावरून त्यांची माझी जशी कांहीं ओळखच नाही असं ते दाखवितात ; तर आपणही आपली ओळख दाखवू नये.

रूडा०:—ते बघ.

वाल्टर:—काय ?

रूडा०:—तमं तिकड बघ.

वाल्टर:—पाह्यलं. काय बवूं ह्मणतोस ?

रूडा०:—तो बघ तुझा बाप.

वाल्टर:—माझा बाप ? छत् !

बुडू०:—(स्वगत) माझा नेत्रसंकेत याला कळला तर एकून !

जेस०:—[रूडालफला] रूडालफ, हा कांहीं याचा मुलगा असल्याचं दिसत नाही.

रूडा०:—मी तर ह्मणतो कीं, खात्रीनं हे बापलेंक आहेत. अन् मला वाटतं यदाकदाचित् कधींकाळीं असा प्रसंग आला तर एकमेकांला ओळख द्यायची नाही हे यांचं अगोदरच ठरून चुकलेलं असावं.

जेस०:—थांब तर, परीक्षाच पाहूं आपण याची. [मोठ्याने] त्या कैद्याला वाड्यापुढच्या मैदानांत घेऊन चला आणि ह्या हरामखोराचं डोकं उडविण्याकरितां त्या मांगांना तयार राह्यला सांगा कुन्हाडी घेऊन ! लौकर झटपट आटपा अगदीं. ह्या हरामखोराला देहान्त शासनच पाहिजे ! [एकीकडे] रूडालफ, त्या मुलाकडे पाहिलंस नीट निरखून ?

रूडा०:—अगदीं छान पाह्यलं. तो त्याचा मुलगाच याबद्दल मला तरी आतां विलकुल शंका नाही. “डोकं मारण्या” करितां हे शब्द ऐकल्याबरोबर तो एकदम असा कांहीं दचकला कीं काय सांगूं !

जेस०:—पाहूंच पण आपण नीट. (मोठ्याने) चला घेऊन चला ह्याला—

बुडू०:—थांबा—थांबा जरा—

जेस०:-काय? करायचं काय थांवून!

बुइ०:-जरा एक घटकाभर थांबा-

जेस०:-छत्, पाव घटकासुद्धां नाहीं-
मग घटकाभर कुठून!

बुइ०:-एक पळभर तरी-

जेस०:-चला घेऊन चला त्याला!

बुइ०:-जरा जरा थांबा. मला ह्या
मुलाशीं थोडं बोलायचंय!

जेस०:-तुझा मुलगा आहे कीं काय
तो?

बुइ०:-आणि असं समजूनच तूं
त्याच्या देखत माझं डोकं मारण्याकरितां
मला घेऊन जायला सांगतोस कीं काय?
तर मग मनुष्याच्या ठिकाणीं जन्मतःच
असणारं वात्सल्य देखील तुझ्या ठिकाणीं
नाहीं तर!

जेस०:-बोल, बोल तुला काय बोला-
यचं आहे तें त्याच्याशीं (एकीकडे)
रूडालफ, लक्ष्य असूं दे त्यांच्यावर. (वाल्ड-
रला टेलकडे घेऊन जातात.)

बुइ०:-बाळ, तुझी माझी जरी ओळख
नाहीं-आणि तें एका परीनं वरंच आहे
ह्मणायचं!-तरी पण तुला बघितल्या-
बरोबर मला माझ्या मुलाची एकदम
आठवण झाली. तोही तुझ्याच वयाचा
आहे.तो आतां कुठं असेल-कां कोणी
दुष्टानीं त्याला माझ्यासारखाच कैद केला
असेल, कां काय-तें मला तरी कांहींच
सांगतां येत नाहीं-तरी पण तुझी अन्
त्याची-यांतून तुझी सुटका होऊन जर

कधीं काळीं गांठ पडली तर त्याला इथली ही
सारीं हकीगत सांगून ह्मणावं "तुझा बाप
"मला भेटला होता, अन् त्यानं माझ्या
"डोक्यावर हात ठेवून-मला आपल्या
"मुलाच्या ह्मणजे तुझ्याच ठिकाणीं-
"कल्पून-"तुझा देश स्वतंत्र झाल्याचं
"पाहण्याला जगायला परमेश्वर तुला
"आयुष्य देऊंदे, अथवा प्रसंगच आल्यास
"तूंही आपल्या देशाकरितां माझ्या सार-
"खाच मरण्यास तयार हो," असा आशी-
"वाद देऊन माझं चुंबन घेतलन" (त्याचें
चुंबन घेतो)

रूडा०:-पाह्यलंत, त्यानं त्याचं चुंबन
घेतलन, व तो पोर रडायलाही लागला!

बुइ०:-बाळ, रडतोस काय असा?
तुझ्या ठिकाणीं जर माझा मुलगा असता
तर तो आपल्या डोक्यांतून एक टिपूस
देखील काढता ना. कारण त्याला अवघड
अवघड कडे, भयंकर दरडी हे चढून
जाऊन त्यांच्यावरून मेयांचा कडकडाट,
बिलकुल न डगमगतां ऐकण्याचा आणि
आकाशांत एकच गडगडाट करून यच्च-
यावत् सगळ्या जगाचे डोळे दिपवून टाक-
णाऱ्या दैदीप्यमान विद्युत्प्रकाशाकडे
डोक्याचं पातंही न लवूं देतां एकसारखी
टकमक दृष्टि लावण्याचा सराव आहे. तर
तो तुझ्यासारखा असा डगमगून डोक्यां-
तून पाणी नाहीं काढायचा! त्याची माझी
ज्या वेळेस ताटातूट झाली त्या वेळेस मी
त्याला जेव्हां सांगितलं कीं " मरण आलं

तरी बेहेत्तर, पण मनुष्यांनं आपलं सद्वर्तन सोडूं नये. कारण अशा प्रसंगीं तें मरणच मनुष्याच्या कीर्तीस कारण होतं," त्याबरोबर त्याच्या डोळ्यांतून टच्चकरनं पाणी आलं! त्याला सांगायला जें मी अत्तां तुला सांगितलं, हेंच जर मी त्यालाच अत्तां सांगितलं असतं तर त्यानं आपल्या डोळ्याला एक देखील टिपूस येऊं दिलं नसतं कीं त्यानें आपले डोळे देखील भरून येऊं दिले नसतेन!

रुडा०:—तें पहा.

बुडू०:—सांगूं कीं नको त्याला—हेंच फार झालं अगोदर. तरीपण सांगावाच याच्या-जवळ निरोप.

जेस०:—कशाबद्दल? अन् कोणाला?

बुडू०:—अरे काळा, माझं डोकं उडवून जिला तूं विधवा करणार तिला! समजलास? तर जरा वाजूला हो तूं—तिला निरोप सांगूदे मला ह्याच्या जवळ. [वाल्टरला] अन् हें बघ, माझ्या मुलाला—ह्मणजे तुझ्या दोस्ताला ह्मणावं कीं, तूं आपल्या आईला सांग—' कीं माझं डोकं उडविताना मी एक स्वतंत्रतेची कीं दुसरी तुझी आठवण काढून मग सुखानें आपले प्राण सोडले.' आणि त्याला ह्मणावं तुला आपल्या बापाची शेवटची आज्ञा ऐकायची असेल आणि त्याचा तुला आशीर्वाद पाहिजे असेल तर तूं आपल्या आई-वर अकृत्रिम व अलोट प्रेम कर आणि तिला आपल्या गुणानं माझी आठवण

देखील होऊं देऊं नकोस! (आपल्याशीं) शाबास! डोळ्यांतून एक देखील टिपूस न काढतां अगदीं गंभीर व शांतपणानं हा मी सांगतो तें ऐकून घेत आहे. आणि इकडे माझे डोळे तर भरून येत आहेत. ऐकून माझ्यावर देखील यानं ताण केलीन!

रुडा०:—[जेसलरास] पाह्यलंत—हा आपला मुलगा आहे असें कळल्यास त्याचाही आपल्याबरोबरच शिरच्छेद होईल या भीतीनं यानें ही कशी बतावणी चालि-वली आहे पहा:—

जेस०:—हें बरीक नव्हतं माझ्या लक्षांत आलं इतका वेळ. (शिपायांस) अरे ह्याला आणि ह्या पोराला दोघांनाही घेऊन चला वाड्याच्या मैदानांत. दोघांचीही एकदमच डोकीं उडवा ह्मणावं! (टेलला) तुझा नव्हेना हा मुलगा? मग असा कां वचतोस?

बुडू०:—माझ्याबरोबरच ह्याचंही डोकं उडावयाचं? तें कां? यानं काय केला आहे असा अपराध?

जेस०:—' अपराध '? माझ्या आज्ञेचं उलंघन. याशिवाय दुसरा कोणचा मोठा अपराध असणार? चलारे न्या ह्यांना पुढें घालून—

बुडू०:—हा तर अजून अर्भक आहे. याच्या ओठावरचा अजून जार देखील वाळला नाही—

जेस०:—अरे बघता काय? न्या ह्मणतोना—

बुइ०:—अन् कदाचित् तो आपल्या आईवापांचा एकुलता एक मूल असेल !

जेस०:—फिकीर नाही.

बुइ०:—त्याची आई त्याच्याकरितां टाहो फोडील—

जेस०:—तिनं मरेसतोंपर्यंत जरी टाहो फोडिला तरी आम्हांला काय त्याचं?

बुइ०:—अरे तुमच्या ठिकाणीं काळे कुळकुळीत फत्तर असते तर त्यांना देखील दयेचा पाझर फुटला असता! अन् तो तुम्ही रक्तामासाचीं माणसं असून ज्या-अर्थीं तुम्हांला फुटत नाहीं त्याअर्थीं तुमचीं अंतःकरणं लोखंडाचींच बनविलीं असलीं पाहिजेत! अथवा तुम्ही माणुस नसून खरोखर सैतान, खवीस, समंध अथवा भूतयोर्नीतील कोणी तरी मांसाहारी दुष्ट पिशाच्चेंच असलीं पाहिजेत! त्याअर्थीं तुमच्याशीं यापुढं गयावया येऊन अथवा करुणा भाकून उपयोग नाही! चल बाळा, ये असा. आजपर्यंत जगांत कसं राहवं हें मी तुला शिकविलं, आतां त्या कृतांत काळाला—त्या मृत्यूला—कसं तोंड द्यावं ह शिकवितों तुला—

जेस०:—तर मग हा तुझा मुलगा तर?—

बुइ०:—[वाल्टरला छातीशीं बघू आवकून धरून] हो माझाच—माझाच मुलगा हा!

जेस०:—मला वाटलंच तें! आतां ठीक आहे! आतां तुझं नांव काय तें बोल.

बुइ०:—माझं नांव?—अथवा तें आतां सांगितलं काय अन् न सांगितलं काय एकच. मला टेलू क्षणतात.

जेस०:—(साश्चर्य) टेलू! बुइल्यम टेलू!

बुइ०:—होय तोच मी.

जेस०:—स्विटझर्लंडचा प्रख्यात बांका तिरंदाज तो तूच तर! आणि बोमगार्टनला आमच्या अधिकाऱ्यांच्या तावडींतून सोडवून, बोटींत घालून वाऱ्यासारखा एकट्यानं वलहवून नेलास तो तूच नव्हे का? आम्हांला तुझी एकदां तिरंदाजी पाहायची आहे. तुझा तीर म्हणजे ह्ये कधीं चुकायचा नाही असं ऐकतों! तेंच पाह्यचं आहे तर आम्हांला एकदां! आमच्या म्हणण्याप्रमाणं चाललास तर ठीक. नाहीतर तुझे भयंकर हाल करून तुझं डोकं उडवीन! नीट लक्षांत ठेव! मात्र आमच्या हुकुमाप्रमाणें चाललास तरच तुझे अन् तुझ्या मुलाचेही पण प्राणं वांचतील, एरवीं नाहीं. मी दोघांचीही मुक्ती करीन व दोघांनाही जीवदान देईन. मात्र आम्ही सांगूं त्याप्रमाणें तुला आपली तिरंदाजी आम्हांला दाखविला पाहिजे.

बुइ०:—म्हणजे?

जेस०:—म्हणजे काय? तुझ्या अचुक शरसंधानाचा मासला पाह्यचा आहे आम्हांला. अन् तो आम्ही ज्या रीतीनं दाखवि म्हणून सांगूं त्या रीतीनं दाखविला पाहिजे आम्हांला.

बुइ०:—कोणच्या रीतीनं दाखवूं? (तो

वाल्टरकडे पाहतो)

जेस०:—तू आपल्या मुलाकडे जें रोंखून न्याहाळून पाहिलंस त्यावरून आमच्या मनांतलें खाम ताडलंस तूं!

बुड०:—रोंखून न्याहाळून पाहिलें ! म्हणजे? रोंखून न्याहाळून पाहिलें अन् तेवढ्यावरून ताडलें ! काय ? तिरंदाजी कशावर करायची तें ? तुझ्या मनांतलें मीं होऊन ताडलें ! छे : माझ्या—खुद्द माझ्या मुलावर माझी तिरंदाजी दाखवायला नाही सांगणार तुझी—खास नाही सांगवणार तुमच्यानं असं ! मला नाही वाटत मी तुमच्या मनांतलें बरोबर ताडलंस !

जेस०:—बहुतेक बरोबर ताडलंस. शंभर पावलांवरून एका सफरदळावर तीर धरून त्याचीं दोन शकलं झालेलीं पाह्यचंय मला?

बुड०:—आणि तें माझ्या मुलानं आपल्या तळहातावर धरायचं कीं काय?

जेस०:—छत्.

बुड०:—छत् ! तर ? त्याचं देठ तुटल्या-जागीं तीर मारून तो आरपार काढ असं तुमचं ह्मणणं कीं काय ?—

जेस०:—तसं काहीं नाही, त्याचीं दोन शकलं झालीं ह्मणजे झालं. मात्र तें आम्हीं तुझ्या मुलाच्या डोकीवर ठेवणार ! आणि त्याच्यावर तुला आपला नेम धरला पाहिजे !

बुड०:—माझ्या मुलाच्या डोकीवर सफरदळ ठेवणार !

जेस०:—हो. ही शर्त. ही पाळलीस तरच तुझे अन् तुझ्या मुलाचे प्राण वांचतील. नाहीतर इथं दोघांचीही डोचकी पडतील !

बुड०:—तू का अदमी आहेस का सैतान आहेस ?

जेस०:—बोल. कबूल आहे कीं नाही तुला हें ?

वाल्टर:—कबूल ! कबूल !

बुड०:—(मुलाकडे निरखून पाहून) अरे हा तर मूर्खीत काळडूत दिसतो आहे मला ! याच्या मनांतून बापाकडून आपल्या मुलाचा खून करावायचा आहे !

जेस०:—रूडाल्फ, तो आमच्या ह्मणण्याला जर कबूल असेल तर त्याच्या बेड्या आणि लंगर काढून टाका.

बुड०:—खुद्द बापाच्या हातून मुलाचं डोकं मारवायचं !

जेस०:—कां आहे कीं नाही तो कबूल ?

वाल्टर:—आहे कबूल.

(शिपाई टेलच्या बेड्या काढूं लागतात. व त्या काढीत असतां टेल मुळीच भानावर असत नाही.)

बुड०:—मी आपल्या हातानं ! अन् आपल्या स्वतःच्या मुलाचा खून ! ज्या हातानं मी त्याचं लालनपालन केलं—ज्या हातानं मी त्याला कुरवाळलं—जे हात मी त्याच्या अंगा-

वरनं फिरिवले—ज्या हातानं धरून त्याला मी दऱ्याखोऱ्यांतून, कड्या दरडीवरून हिंडिवलं—त्या हातानं त्याचा खून पाडूं! कोण भयंकर अघोर कर्म हें! नुसत्या उच्चारानं शहारे येतात अंगावर! कल्पनेनं डोकं फिरून जातं! मग प्रत्यक्ष कृति करायचा प्रसंग आला ह्मणजे काय होईल! परमेश्वरानं मागसाच्या अंगांत हाडा मासाच्या ऐवजीं जर निढळ पोलाद घातलं असतं तर मी ह्मणतो त्याचं मन इतकं निःशंक बनतं कीं कितीही भयंकर अघोर कृत्य करायला मग तें कचरतंना! मला वाटतं माझ्या अंगांत सध्यां हाडं अथवा मांस नसून त्यांत पोलादच भरलं आहे खच्चून! कारण माझ्या मुलाच्या रक्तानं माझा तीर लाल करण्यास सांगणाऱ्या अधमावर सूड उगवून त्याचा खून पाडावा, त्याच्या रक्ताने आपला तिरकमठा आणि भाता रंगवावा, या राक्षसी विचाराशिवाय यावेळीं माझ्या मनांत दुसरे विचार येत नाहीत! मोठं भयंकर वादळ उठून जसं आकाश, पाताळ आणि पृथ्वी हीं तिन्ही अगदीं एक होऊन जावीत त्याप्रमाणे माझ्या अंतःकरणांत भयंकर विचारांनीं एकच हलकलहोळ उसळून दिला आहे जसा! [बेड्या व लंगर पडतात.] चोरानों! हें काय केलंत? माझ्या बेड्या आणि लंगर कां काढलेत? चडवा ते माझ्या अंगावर! खून—अन् त्यांतून तो खुद्द आपल्या

मुलाचा—करायला माझे हात वाहत नाहीत! चला या तर, घाला ते लंगर माझ्या हातांत! केवळ सुभेदारांच्या सांगण्यावरून मी आपल्या पोगाचा खून करणार नाहीं!

जेस०:—कां नाहीस कबूल?

वाल्डर:—बाबा, कबूल आहे ह्मण.— भितोस कां असा उगीच? मला नाही लागायचा तीर!

बुद्ध०:—कोणी सांगावं? तो तीर तुझ्या डोक्यांतून आरपार निघून जाईल, का तुझ्या डोक्यांत घुमून तो तुझीं बुबुळं फोडून टाकील, का तुझ्या आईनं तुझ्या गालाचं चुंबनावर चुंबन घेऊन प्रेमानं तुझे गाल लाल करून सोडलून त्या गालांना चाटून जाईल, का तुझ्या ह्या गोड कंठांतून आरपार निघून जाईल, का तो तुझे प्राणच हरण करून निघून जाईल, आणि त्या योगानं तिकडं तिचंही काळीज फाटून जाईल! कुगला ठाऊक कोठपर्यंत मजल पोचेल तें! पण या सगळ्याच्या मुळाशीं कोण आहे? हा सारा भूतखाना माजिवला आहे कोणी? तो सैतान कुठं आहे तो दाखवा मला अगोदर! त्याच्यावर मला सूड उगवायचा आहे.

जेस०:—कां आहेस कीं नाही तूं कबूल?

बुद्ध०:—माझा तिरकमठा आणि भाता कुठं आहे पण? तो द्या अगोदर!

जेस०:—तो कशाळा?

बुद्ध०:—डोचकं उडवायला!

जेस०:—कुणाचं?

बुइ०:—माझ्या मुलाचं डोचकं उडवायला सांगतांना मला?

वाल्टर:—बाबा, तुला कांहीं ते डोचकं उडवायला नाही सांगत माझं! उलटं माझ्या डोक्यावरचं सफरदळ नेम मारून उडवायला सांगून मला व तुला ते जीवदान देणार आहेत! मग नेम धर तर—अनमानकां उगीच! मी पाहिजेना तुझाला! मग आटगा तर—धरा शिस्त.

बुइ०:—चल हो पुढें तूं, हा झालो मी तयार. [एकदम विचार बदलून] छे: छे: छे: छे: असली प्राण घेणारी शिस्त कोण धरील! याच्या डोक्यावर शिस्त धरून—याचं डोकं रक्तवंताळ करून तिच्याकडे मग काय याचं प्रेत कवटाळून धरून घेऊन जाऊं! (खेदानें एका बाजूस जातो.)

जेस०:—तुला जर हें कबूल नसेल तर तुझं अन् तुझ्या मुलाचं अशीं दोघांचीही आत्तांच्या आत्तां डोचकीं उडिवलीं जातील. तुझ्या मुलाचा खून तूच केल्याचं पानक तुझ्या माथीं वसेल. नाही तर मी सांगतो त्याप्रमाणें शिस्त धर अन् आपले अन् आपल्या मुलाचे दोघांचेही प्राण वांचीव. रूडाल्फ, हा जर कबूल नसेल तर दाड्याच्या पृष्ठ्या मैदानांत चला घेऊन या दोघांना.

वाल्टर:—(टेलच्या छातीशीं विलगून) बाबा!

बुइ०:—हं! तूं एक शब्द देखील काढू नकोस! तो ऐकून माझ्या अंतःकरणाला

घरं पडतात! तुझे शब्द ऐकण्यापेक्षां तूं मुका झालेलं पुरवेल! तूं मुका हो, मी मुका होतो, सगळं जग मुकं होऊं दे! पृथ्वी आणि स्वर्ग हीं देखील मुकीं होऊन जाऊं देत या वेळीं! या वेळीं सगळीकडे साममून आणि शांतता पाहिजे असायला! ह्मणजेच मी नेम धरतो! मात्र माझं भयंकर खुनी कृत्य पाहून वरून आकाशच गडबडलं तरच माझे हात आंखडतील, एरवीं नाही! बोला कुठं आहे माझा तिरकमग आणि माता? द्या तो इकडं—

जेस०:—रूडाल्फ, त्या मुलाला ह्याच्यापासून शंभर पावलांवर उभं करा. अन् त्याच्या डोक्यावर त्या झाडाचं एक सफरदळ काढून ठेवा. अन् सगळी तयारी झाली ह्मणजे ह्याच्या हातांत त्याचा तिरकमग द्या.

रूडा०:—ठीक आहे [तसें करूं लागतो.]

बुइ०:—थांबा, मला याला एकदां शेवटचें भेटून घेऊं द्या. (भेटतो) वाल्टर! (कंठ दाटतो) यांतून जगलास तर यापुढें भेट नाहीतर ह्या जगांतली हीच आपली शेवटली भेट! (त्यास छातीशीं बघू धरतो.)

जेस०:—रूडाल्फ, तो उभा आहे तेथूनच शंभर पावलं मोजून त्यावर त्याच्या मुलाला उभं करा.

रूडा०:—(पावलं घालून) इथं होतात शंभर पावलं.

जेस०:—अगदीं बरोबर? पावलं घालायला चुकला विकलास तर नाही! पांच

दहा जास्त भरलीं तर पत्करलीं. पण कमी भरतां कामा नये.

बुडू०:—'कमी भरतां कामा नये'? 'पांच दहा जास्त भरलीं तर पत्करलीं,' अँ? एखाद्या लांडग्याची शिकार असती तर ९।१० कमी जास्त पावलांचा हिशोब नाही. पण इथं माझ्या मुलाचं डोकं जाण्याचा प्रसंग आहे! बरं आहे, हरकत नाही. (एकीकडे) पण चोरा, तू—[मोठ्यानं] तुझी वर सूर्यलोकाचं अंतर मोजा अगोदर!

जेस०:—[साश्चर्ये] क्षणजे!

बुडू०:—क्षणजे माझ्या डोक्यांवर सूर्य येऊं नये असे उभे करा आम्हांला. इथं माझ्या मुलाला उभं करा आणि मला इथून शंभूर पावलांवर करा—पाहूँ कोठें आहे तें सफरदळ?

जेस०:—हें ये—ह्याच्या बरोबर देठांत जर तुझा तीर घुसला तर तू बांका तिरंदाज खरा!

बुडू०:—हें तर कुचकं आहे सफरदळ—

जेस०:—दुसरं द्या, त्यालाच घेऊं दे निवडून त्यांतून एखादं.

बुडू०:—[टोपलीतून एक निवडून घेऊन] हं. हें ठीक आहे. पण इथं बघायला येणाऱ्या मंडळींत माझा कोणी दोस्त आहे का? त्यालाच सांगणार आहे मी हें माझ्या मुलाच्या डोक्यावर ठेवायला.

व्हर्नर:—टेल, हा इथं आहे तुझा दोस्त—व्हर्नर!

बुडू०:—(जेसलरला) मला याच्याशी दोन शब्द बोलूँ द्या.

जेस०:—बो.५ पण लौकर आटप.

बुडू०:—ठीक आहे. (व्हर्नरला) व्हर्नर, भयंकर वादळ उठलं तरी त्यांत देखील न डगमगतां तूं आपला हात देशील, हें मी जाणून आहे. आतां जास्त बोलायला वेळ नाही. व्हर्नर, याचं काय होईल याचा कांहींच नेम नाही सांगवत. कांहीं होवो पण सगळ्या कटवाल्यांना सांग की, आपलं ठरल्याप्रमाणे या जुलमी सुभेदाराच्या निशाणाचा उघां ह्या सूर्याचा उज्वळ किरणांना स्पर्शही होतां कामा नये! समजलं?—चला तर आतां; मी वाल्टरवर तीर तर धरतो, पण तुला वाटतं तो एक काडीभर देखील न हालतां स्वस्थ उभा राहील एका जागीं असं? (दोघेही चालत चालत जाऊं लागतात)

व्हर्नर:—हो. नरहायला काय झालं? अलवत् राहील.

बुडू०:—(मुलाकडे न पाहतां) वाल्टर कांपतोय विपतोय कीं काय?

व्हर्नर:—छत्. मुळीच नाही.

बुडू०:—अगदीं खात्री आहे तुझी?

व्हर्नर:—हो अगदीं खात्री आहे.

बुडू०:—त्याच्या चेहेऱ्यांत कांहीं फरक पडला आहे?

व्हर्नर:—छे: मुळीच नाही. उलट त्याचा चेहरा आनंदी व हंसका दिसत आहे. अन् मी क्षणतो याची जर तुलं

शंका असेल तर मागं किंचित् वळून पहा
क्षणजे तुझी खात्री होईल.

बुद्धः—छत्. तसं वघण्याचं कारणच
नाहीं. व्हर्नर तूं जर सांगतो आहेस तर
आणजी काय पाहिजे ?

व्हर्नर :—इतक्या लहान वयांत त्याच्या
अंगी इतका ताठरपणा व इतकी छाती
कशी आली कोण जाणे.

बुद्धः—व्हर्नर, व्हर्नर ! तूं ह्मणतोस तें
खरं आहे.

व्हर्नरः—तुमचा नेम चुकणारच नाही
अशी त्याची खात्री होऊन गेल्यासारखी
दिसते. व तो तुमच्याकडे मोठ्या विश्वास-
पूर्ण व प्रेमळ अशा दृष्टीनं पहात आहे.

बुद्धः—(विचारांत गढून उद्गारतो)
यं व रे मर्द ! मर्द पण मर्द !! जातिवंत
मर्द !!! वस्स पुरे झालं. यापेशां जास्त
ऐकून उपयोग नाही. तो माझ्याकडे
विश्वासपूर्ण आणि प्रेमळ दृष्टीनं पहात आहे
असं ह्मणाला नाही ? छे : पण नकोच ते
विचार या वेळीं. असल्या विचारांनीं मर्द-
पणाच्या आड हें पितृवात्सल्य मात्र याव-
याचें ! व्हर्नर, मी इथं उभा राहून शिस्त
धरतो. आतां तूं वाल्टर उभा आहे तिथं
हें सफरदळ घेऊन जा आणि हें देंठ
माझ्याकडे होईल असं करून हें वाल्टरच्या
डोकीवर ठेव. मी तर आपलं अंतःकरण
काळ्या कभिन्न फत्तरासारखं बघ
केलं आहे आतां. मात्र हें बघ, वाल्टरची
पाठ माझ्या तोंडाकडे होऊंदे; असं गुड-

ध्यांवर उभं कर त्याला. अन् मग मी
सांगितल्याप्रमाणें त्याच्या डोकीवर सफर-
दळ ठेव. आणि त्याला विलकुल न
हालतां अथवा चळवळ न करितां बैस,
सफरदळांत मी नेमका तीर मारतो ह्मणून
सांग ! व्हर्नर, जा; फार वेळ नको लावूं
आतां. झटपट उरकलं पाहिजे हें सारं.

व्हर्नरः—(जातो) हा चाललों तर.

(जातो)

बुद्धः—(रूडाल्फने दिलेलें धनुष्य
घेऊन) ओःहो. माझाच तिरकमठा हा !
(रज्जूचा ठणत्कार करून तिरकमठ्यास
उद्देशून) मला कळूं लागल्यापासून
तुझी माझी दोस्ती आहे. पण
हा वेळपर्यंत तूं मला कधीं दगा दिला
आहेस असं मला तरी आठवत नाहीं. मग
आजच कसा देशील ? तूं कधीं बदलणार
नाहींस अथवा माझ्यावर फिरणारही
नाहींस ! तुझ्या संबंधानें फसगतीच्या अथवा
विश्वासवाताच्या कल्पना काढणें अथवा
कुशंका घेणें हेंच चमत्कारिक व कृतघ्न-
पणाचं ! चल तर, माझी सगळी मदद
आतां तुझ्याचवर आहे. तारणार अथवा
मारणार तूंच. पण माझ्या चाणांचा भाता
कुडं आहे ?

जेसलरः—रूडाल्फ, त्याला एकच
तीर दे.

बुद्धः—[रूडाल्फ तीर काढीत असतां
त्यास] तुला तीर टाकतां येतात ?

रूडाः—हो.

बुइ०:—तर भात्यांतून असे अडमुटा-
सारखेच तीर उपसतोस तर तूं ? हें पाहि-
लंस ह्या तूं उसपलेल्या तिराचं टोंक कसं
फिरून गेलं आहे अन् याचे पंख कसे
विसकटून गेले आहेत. आतां याचा
उपयोग ह्मणजे हाच ! (असे म्हणून तो
तीर मोडून टाकून फेंकून देतो.)

जेस०:—दुसरा दे त्याला.

बुइ०:—[तीर घेऊन निरखून पाहून]
पाहिल्यापेक्षां हा बरा आहे, इतकंच. पण
ह्या फेंकीला नाहीं चालायचा हा. कारण
ह्या पंखांतच हा जास्त जड आहे. ह्यानं
कोण धरील शिस्त? (फेंकून देतो) इकडे
व्या पाहूंतो माझा भाता. अशा शिका-
रीला—प्रत्यक्ष माझ्या पोटाच्या पोराची
शिकार तीर म्हणजे पांच पंचविमांत एखादा
मिळायचा ! कां असे भितासे? मी तर एक
यःकश्चित्—कफळक—क्षुद्र प्राणी आहे.
अन् मला भिकारड्याला—माझ्या सभोवतीं
असणाऱ्या तुमच्यापैकीं प्रत्येकजण हत्यार-
बंद असूनही—भितां तेव्हां काय ह्मणावं ?
समजा हा सगळा भाता जरी माझ्या
जवळ असला तरी इतक्यांच्या पुढें माझं
काय चालणार ? मग देतां का नाहीं
तो भाता इकडे ? माझा मीच घेतों तीर,
हवा तसा निवडून.

जेस०:—द्या द्या त्याला त्याचा भाता.
मला आटतं तुला त्यांतला एक देखील तीर
पसंत नाहीं पडायचा!

बुइ०:—[गुडध्यावर वांकून एक तीर

घेतो] असं काय? एकून विलक्षणच तर
हें—मोडूंच विलक्षण ह्मणायचं! तो पोर
तयार आहे का पहा अगोदर.

व्हर्नर:—तो अगदीं तयार आहे.

बुइ०:—तर मीही आहे तयार! मात्र इथं
जमलेल्या सगळ्यांना माझी एक विनंति
आहे. ती इतकीच कीं माझी ही तिरंदाजी
होईतोंपर्यंत कोणी बोलूं नये कीं चालूं
नये; एवढीशी देखील हालचाल उपयोगी
नाहीं! मी प्रत्यक्ष माझ्या पोरावर जो तीर
टाकित आहे तो केवळ त्याचे प्राण बचा-
वण्याकरितां; ह्याला तुझी सर्व साक्षीदार
आहां. तुमचा—तुमचा—सान्यांचा मला दुवा
असावा—दुसरं काय मागायचं तुमच्या
जवळ? आतां चप्य व्हा अगदीं कृपा करून.
[तिरकमठा वांकितो, व तीर लावून तो
उचलतो. इतक्यांत प्रेक्षकांपैकीं एकजण
गतप्राण होऊन खाली पडतो तें पाहून]
पाह्यलंत! हें असलं काय उपयोगी?—

जेस०:—चला न्या त्याला उचलून. हं
चल आटप तूं.

बुइ०:—[पुनः तिरकमठा उचलून
शिस्त धरतो, तो एक स्त्री किंकाळी ठोकून
मूर्च्छा येऊन पडते] पाह्यलंत? हा काय
प्रकार!

जेस०:—गधे—हरामखोर—चला घेऊन
जा तिला तेथून. हं चल आटप तूं—

बुइ०:—आटपतोंच. [शिस्त धरून तीर
टाकतो. तिरकमठ्यास टेंकून तटस्थ उभा
राहतो. क्षणभर सर्वत्र सामसूम होते व

प्रेक्षकांच्या “थांच नांव तिरंदाजी” ह्मणून आनंदाच्या एकच आरोळ्या होतात.]

व्हर्नरः—(वाल्टरसह येऊन) वाल्टर अगदी वचावला गेला. त्याच्या एका केंसाला देखील नाही लागला धक्का.

वाल्टरः—(टेल्ला) बाबा, बाबा! हा पहा तुम्हा वाल्टर. आणि हे तें सफरदळ! कां बोलत कां नाही बाबा तुम्ही माझ्याशीं!

व्हर्नरः—वाल्टर, त्याच्यानं बोलवत नाहीं!

वाल्टरः—(जेसलरला) सुभेदारसाहेब, बाबांना तुम्ही जिवदान दिलं आहेना?

जेस०ः—होय.

वाल्टरः—तर आतां आम्ही कांहीं कैदी नाहींतर—खुले आहोना आम्ही?

जेस०ः—हो. (रागांनं ओठ चावीत किंचित् बाजूस जातो.) पण—

वाल्टरः—त्या परमेश्वरानंच खैर केलीन ह्मणायची तर आज! [वर आकाशाकडे पाहून] हे प्रभो! सर्वांचं संरक्षण करण्याला तूंच एक समर्थ आहेस!

व्हर्नरः—वाल्टर, टेल्ल्या छातीवरील पैरण जरा बाजूला कर. ह्मणजे त्याला जरा मोकळी हवा मिळेल. [वाल्टर तसें करितो. तो टेल्ल्या छातीजवळून एक तीर खाली पडतो. टेल्ले दचकतो. व वाल्टरला मोठ्या प्रेमानं उचलून आपल्या छातीशीं बद्ध धरतो]

बुड०ः—बाळ, आज हा मला दुसरा वाल्टर दिलान देवानं! (सर्व प्रेक्षकांना आनंदाश्रु येतात)

जेस०ः—थांच जरा थांच. एकच तीर वे ह्मणून सांगितलं असतां हा दुसरा तीर कशाकरितां घेतला होतास तूं? बोल, बोल हरामखोरा.

बुड०ः—सगळ्या तिरंदाजांचा असा रिवाजच आहे.

जेस०ः—‘रिवाजच आहे’! असली लटपट नाही चालायची माझ्यापाशीं. खरं सांग. तुला जिवदान दिलंच आहे. मग कसली भीति खरं सांगायला. बोल, बोल. खरं बोल काय असेल तें. दुसरा तीर घेण्यांत खचित तुम्हा कांहीं तरी दुसरा हेतु होता. तुम्हा चेहराच सांगतोय.

बुड०ः—एक तर—पहिल्या तिरानं जर माझ्या मुलाचं डोककं उडलं असतं तर दुसऱ्या तिरानं तुझं उडलं असतं! मग माझा दुसरा नेम मात्र खास चुकला नसता!

जेस०ः—(दांत ओठ चावून) अस्सं! मला वाटलंच होतं हें. रूडाल्फ, कैद करा ह्या हरामखोराला! भिता काय असे?

बुड०ः—जुलूम आणि वचनभंग! जुलूम आणि वचनभंग!

जेस०ः—बघतां काय? पकडा त्याला—

बुड०ः—धरा भिता कां असे? सुशाल धरा मला. पण ह्याबद्दल इथली प्रत्येक दरी आणि प्रत्येक डोंगर हीं सूड

उगवतील! हा नाहक जुलूम आणि वचन-भंग होत आहे!

जेस०:-तुला जीवदान दिलं तें दिलं. तें नाहीं मागं घेत मी. पण ज्याअर्थी मला ठार करण्याचे तुझे दुष्ट विचार बाहेर आले त्याअर्थी तुला मोकळा सोडून उपयोगी नाहीं. ह्मणूनच तुला पकडून कैद करून अँलटार्फ किल्ल्याच्या अशा एका अंधारकोठडींत नेऊन टाकतो कीं, तिथं सूर्याचं अथवा चंद्राचं तुला कधीं दर्शन देखील होणार नाहीं. हीच शिक्षा तुला योग्य! दुसऱ्या तिरानें माझं मुंडकं उडिवणार होतास काय! (शिपायांस) अरे, बघता काय? कैद करा त्याला—आणि माझ्या बोटीवर नेऊन टाका त्याला.

व्हर्नर व प्रेक्षकांपैकीं कांहीं पुढारी. } सुभेदार साहेब, आपल्या सारख्यांनीं इतकं जहाल जाऊं नये. अशा वर्तनानं आमच्याच काय पण—ज्याला परमेश्वरानं देखील वांचिवलान त्याला पुनः कैदेंत टाकून आपण साऱ्या मनुष्य-जातीच्या हक्कांची पायमल्ली करूं पाहतां! यावेळीं इथं खुद्द बादशाहा जरी असते तर ते देखील तुमच्या इतके निष्ठुर खास झाले नसते!

जेस०:-हक्कांची पायमल्ली होते आं! कोणी दिले आहेत ते तुझाला? बादशाही तरुतापुढें नम्र होऊन, भुईवर डोकीं घासून ते मिल्वावे लागतात. समजलां?

ज्या अर्थी तुझीं माझ्या टोपीला मुजरा न करितां, तिला आपल्या पायाखालीं तुडवून, खुद्द बादशाहाचां अपमान करणाऱ्या ह्या टेलची तरफदारी करूं पाहतां त्या अर्थी तुझी देखील त्याच्याचप्रमाणें बंडखोर व राजद्रोही आहांत असं दिसतं. बादशाहा विरुद्ध बंड करण्याचा वेत दिसतो तुमचा. तुझा सगळ्यांना पुरं पुरं ओळखून आहे मी! शहाणे असाल तर या बाबतींत एक अवाक्षर देखील काढणार नाहीं तुझीं. नाहींतर कठीण जाईल फार, सांगून ठेवतो. याद राखून असा. रूडालफ, चला त्याला घेऊन.

बुइ०:-(व्हर्नरास व इतरांस) जा, जा तुझी. तुझी कां उगीच शीण करून घेता आपल्याला? जा तुझी.

वाल्टर:- (त्यास विलगून) बाबा, बाबा!

बुइ०:- (वाल्टरास दूर करून) हें पहा, तुझा बाप आतां तिथं वर स्वर्गांत आहे—त्याला मार आतां हाका!

व्हर्नर:-टेल, तुझ्या बायकोला सांगा-यचा आहे का कांहीं निरोप?

बुइ०:- निरोप कसचा! (मुलास सोडवून) ह्या वाल्टरला तिच्या स्वाधीन करून ह्मणावं हा तुझा मुलगा जिवंत आहे, अन् परमेश्वर भक्तांचा वाली आहे! आणि सत्याचा नेहमी विजयच व्हावयाचा! तर माझ्यासंबंधानं कांहीं देखील काळजी करूं

नको! (शिपायांस) चला, न्या मला
कुठ नेणार तें—

(पडदा पडतो.)

अंक ४ था.

प्रवेश १ ला.

स्थळ.—टेलचे घर—अंगण.

प्रवेश—हेडविग, तिचीं मुलें, मेलचथेल
व बोमगार्टन.

हेडविग:—(वाल्टर जवळ घेऊन
उभी आहे) मेलचथेल, तूं तर मला
अगदींच नादान दिसतोस! तूं पळून
गेल्यास ह्मणूनच बाबांचे डोळे त्या हराम-
खोरांनीं काढले. अरे, याची तरी कांहीं
शरम धर! बोमगार्टन, तुमच्यावर त्या
मांगानं आग पाखडली असतां तुमच्या
मुक्ततेकरतां—घरांत न कळवितां परस्पर
तडक जायचं झालं. तें तरी कांहीं
स्मरायचं होतंत! तुमच्या सगळ्यांच्या
डोळ्यांदेखत तो चांडाळ—तो कसई—तिकडं
कैद करून नेतो आणि तुम्ही स्वस्थ
बसतां. तेव्हां काय ह्मणावें तुम्हांला?
तुम्हांला सोडवायला तिकडून आपलं
पोर ह्मणायचं झालं नाही कीं, बायकोचीही
आठवण झाली नाही—असं असतां तुम्हीं
तिकडं धरून ते चांडाळ तिकडच्या
हातांत बड्या ठोकीत असतांना काय
करीत होता? निगला होतात कां निशंत

चूर होऊन गेला होता? तुमच्या सग-
ळ्यांच्या मुक्ततेकरितां अगदीं एकटं उडी
टाकणं होत असे पण आतां तिकडच्या-
वर प्रसंग आला तर तुम्हां सगळ्यांना
मिळूनही संकटांत उडी टाकण्याचं सामर्थ्य
व अवसान असूं नये हें लाजिरवाणें नव्हे
कां? दुसऱ्यावर संकट आलं ह्मणजे
त्याच्याकरितां आपण आपले प्राणही
जरी धोक्यांत घातले तरी तें आपल्या-
वरच आलं ह्मणजे आपल्या मात कोणी
उपयोगीं पडायचं नाही ही जगाची रीतच
आहे, त्याला तुम्हीं तरी काय कराल?
कां बोला कीं—आतां अशीं खालीं तोंडं कां
करितां? वाल्टर, बाबा कुठें आहेत?
त्यांना सांग जा मेलचथेल आला आहे
ह्मणून.

मेलचथेल:—नको नको! त्यांना तोंड
दाखवायला शरम वाटते मला. टेल्ला
जेव्हां कैदतून सोडवून आणीन व त्यांचे
डोळे काढल्याबद्दल जेव्हां त्या जेसलरवर
सूड उगवीन तेव्हांच बाबांना नमस्कार
करीन. तोंपर्यंत माझे शब्द देखील त्यांचे
कानीं पडायला नकोत. वहिनी, उद्यां
सकाळच्या आंत टेलची मुक्तता झाली
तरच तुम्हांला हें तोंड दाखवीन. (नमस्कार
करून) आलों तर बरंच आहे. नाही तर
तुम्हांला माझा शेवटचाच नमस्कार!

बोमगार्टन:—वहिनी, माझ्या हातून
कांहीं बोलवत नाहीं यावेळीं. पण येवढं
सांगतों कीं, ज्यानं माझे हे प्राण वांचिवले

त्याचे प्राण वांचविण्याकरितां मला माझे प्राण बळी द्यावे लागले तर मला त्याची तमा नाही. येतो तर. (वाल्टरचें व विल्हेल्मचें चुंबन घेऊन) वाल्टर, येतो हां—चला मेल्चथेल. एका तासाच्या आंत आपल्याला रोसवर्गच्या किल्ल्याच्या आंत गेलं पाहिजे.

मेल्चथेल:—(वाल्टरचें व विल्हेल्मचें चुंबन घेऊन) येतो वहिनी.

हेड०:—या. यशस्वी होऊन या ! (ते जातात.) (वाल्टरस) बाळ, कसा नेम मारला दाखीव पाहूं. [वाल्टर विल्हेल्मच्या डोक्यावर तें सफरदळ ठेवून आपल्या त्रिमुकल्या तिरकमट्याला तीर लावून उडवितो.]

वाल्टर:—असं उडिवलं आई हें वात्रांनीं माझ्या डोक्यावरचं. अन्मग (विल्हेल्मला घट्ट पोटाशीं धरून) मला असं पोटाशीं धरलं. तेव्हां त्यांच्या जवळ असलेला दुसरा तीर खालीं पडला. जेसरलनं विचारलं हा दुसरा तीर कशाच्या घेतला होता? तेव्हां वात्रा ह्मणाले “ तुझं मुंडकं उडवायला. ” तेव्हां तो रागावला, अन् वात्रांना त्यानं पुन्हा कैद करून धरून नेलं. [इतक्यांत रूडाल्फ व हत्यारबंद शिपाई येतात. व वाल्टरला पाहून एकदम धरून घेऊन जातात.]

हेडविंग:—हाय! हाय रे देवा! हा काय आणखी प्रसंग आणला? (एकदम बेशुद्ध होऊन पडते.)

विल्हेल्म:—आई, आई! अथंग काय कलतेस? दादाला कुथं नेला त्या थिपायानीं? अग बोलत कां नाहीस माझ्याशीं!

प्रवेश २ रा.

स्थल—रोसवर्गच्या किल्ल्यावरील प्रदेश.

रूडाल्फ:—आजपर्यंत मी या जेसरलरला फितूर होऊन त्याच्या तंत्रानं वागलों. प्रत्यक्ष आपल्या स्वतःच्या जन्मभूमीशीं—स्वतःच्या देशाशीं—आणि आपल्या देश-बांधवाशीं द्रोह करून—त्यांचं वैर संपादून त्यांच्याशीं हरामखोर बनलों; टेल्, तुझ्यासारख्या उदारधी देशभक्त तिरंदाजाला कैदी केला, इतकंच नव्हे पण त्यांच्या त्या निरपराधी मुलाला देखील आज इथं हातापायांत बंड्या अडकावून कारण नसतांना घेऊन आलों! पण इथं पाहातो तों भलताच प्रकार! हा मांग—जेसरलर—माझ्या परोक्ष माझ्या बायकोची इज्जत ध्यायला बघतो! आजपर्यंत असल्या नीच गोष्टींत मी याला खूष करण्याकरितां याच्या तंत्रानं वागलों पण हा वेळपर्यंत माझे डोळे उघडले नव्हते. आतां प्रत्यक्ष माझ्यावरच जेव्हां येऊन बेतली तेव्हां कुठं माझे डोळे उघडले! इतके दिवस माझ्या डोक्यांवर धुंदी होती, ती यानं आज आपल्या ह्या नीच वर्तनानं उतरविलीन. आतां मी चांगला खडबडून जागा झालों. यापुढें माझ्या हातून होईल तेवढं मी माझ्या देशबांधवांचं

सहाय्य करीन. पण माझ्या देशबांधवांचा माझ्यावर विश्वास कसा बसणार? अथवा इतकं कशाला? आज रात्री हा रोसवर्ग आणि तो सार्नेन हे किल्ले सर करण्याचं कटवाल्यांचं ठरलं आहे. तर मी ह्या किल्ल्याचे दरवाजे खुले टाकून कटवाल्यांचं अंशतः कां होईना सहाय्य करितों. त्याचप्रमाणं टेलच्या मुलाची त्या तुरंगातल्या अंधारकोठडीतून सुटका करितों. आणि रोसवर्गवरील सर्व दारूगोळ्याला एकदम आग लावून एकच भडका उडवून देतो. ह्मणजे मग ह्या जेसलरला किल्ला लढवायची हिंमत अथवा अवसान हीं विलकूल राहणार नाहीत. तर आतां किल्ल्याच्या दरवाजाकडेच जावं [जातो.]

प्रवेश ३ रा.

स्थळ—रोसवर्गच्या वाटेवरील कांहीं झोंपड्या.

बुडू०१—हं. जेसलरला ह्याच वाटेनं किल्ल्यावर गेलं पाहिजे. दुसरी वाटच नाही त्याला. 'दुसऱ्या तिरानं तुझं मुंडकं उडिवणार होतों' असं ह्मटल्याबरोबर तो क्रोधानं खवळून जाऊन त्याच्या सर्वांगाची एकदम आगडोंब होऊन गेली, व त्या आवेशासरशीं त्यानं मला जखडून टाकून कैदी करून आपल्या होडीत टाकिल्ले. पण परमेश्वरानं जेव्हां खाडीतच लाटा उसळून होडी व तिच्या बरोबर आंतली सगळी मंडळी-बुडवण्याची वेळ

आणलीन; व तीर मारण्यांत ज्याप्रमाणें मी पटाईत आहे त्याचप्रमाणं वलहं मारण्यांतही मी पटाईत आहे असं जेव्हां त्याच्या नाखव्यांनीं जेसलरला सांगितलं तेव्हां त्यानें मला जीवदान देऊं करून होडी किनाऱ्याला लावण्याकरितां माझ्या बेड्या तोडून मला खुलं केलं. मी किनाऱ्याजवळील एका खडकाजवळ होडी येतांच आपला तिरकमठा व भाता पटकर उचलून त्या खडकावर एकदम उडी टाकली व ती होडी त्या खडकाच्या नेटानें पुनः खाडीत रेंतून देऊन मी त्या हरामखोराच्या तावडीतून निसटलों. माझ्या मागून जेसलर व त्याचे लोकही किनाऱ्याला लागल्याचे मी पाहिले. मला पकडण्याकरतां त्याची कोण ओरड चालली होती. ओरड ह्मणावं हवा तेवढा ओरड! तुझी हाक थेट स्वर्गापर्यंत ऐकू जाईल अशी व्यवस्था करतो आतां! ज्या मुग्ध तिरकमठ्यानं माझ्या मुलाच्या डोकीवरील सफरदळ उडवायला मला सहाय्य केलं तो माझा हा तिरकमठा ह्या हरामखोर आणि जुलमी जेसलरच्या काळजाचा ठाव काढण्याकरितां माझ्या या तिराला खास सहाय्य करील! हा जर नेम चुकला तर पुनः हा तिरकमठा हातीं नाही धरणार मी! हीच माझी प्रतिज्ञा! ह्याच्या टोपीला सलाम केला पाहिजे सगळ्यांनीं ह्मणजे कोण जुलूम आणि वळजवरी ही! अशांनं कधीं

राजभक्ति जडत असते काय? राजभक्तीचं जनन दया, प्रेम व प्रजावात्सल्य यांत होत असतं. हें जुलूमी, स्वच्छंदी व अधिकारमदाची धुंदी चढून अंध झालेल्या अधिकऱ्यांना कसं समजणार? ज्या वेळेला त्या दुष्टानं मला कैद करवून जबरदस्तीनं मला आपल्या होडींत टाकलान त्याच वेळेला माझ्या अंतरंगांत असणाऱ्या सर्वव्यापी परमेश्वरापुढें मीं प्रतिज्ञा केली आहे—भयंकर शपथ घेऊन घोर प्रतिज्ञा केली आहे— कीं यापुढें पहिल्यांदां जो तीर टाकायचा तो ह्या हरामखोर जेसलरच्या काळजाचा ठाव घेण्याकरितां टाकायचा! माझ्या तिरांनीं आजपर्यंत मोठमोठ्या शिकारी केल्या पण आजची शिकार सगळ्यांत मोठी समजतो मी. अशी शिकार फार थोड्यांच्या वांट्याला येते. मेलचथलच्या बापाचे ह्या हरामखोरानें अगदीं निष्कारण डोळे काढिवलेन त्या बद्दल मला सूड घ्यावयाचा आहे. तेव्हां पहिल्या तिरानं त्या अधमाला आंधळा करीन आणि दुसऱ्या तिरानं त्याच्या छातीचा ठाव घेईन हीच प्रतिज्ञा! मेलचथेल, बोमगार्टन आदिकरून कटवाले रोसबर्ग किल्ला आजच्या रात्रीं सर करण्याच्या तयारींत असतील. तों अगोदरच ह्या अधमाला इथल्याइथंच रक्तस्नान घातलं क्षणजे किल्ल्यावरील अधिकऱ्यांचं सर्व अवसान गडबडून त्यांचं धात्रं दणाणून जाईल! (कांहीं ऐकून) ही कसली वरं

गडबड ऐकूं येत आहे? या कड्यावरूनच आपण पाहूं ती. (नीट टेहेळत उभा राहतो.)

[जेसलर थोड्यावर बसून येत आहे. पुढें एक मोतदार लोकांस दूर होण्याविषयीं इशारत देत आहे.]

मोतदार:—बाजू—बाजू—बाजू. चला—हटा. सुभेदार साहेब थोड्यावर बसून दौडत येताहेत.

आर्मगार्ड:—(आपल्या दोन तीन लहान लहान मुलांस घेऊन पुढें येते व अगदीं रस्त्यावर रस्ता अडवून उभी राहते. इतक्यांत जेसलर येतो त्यास) सुभेदारसाहेब, या दोन दुबळ्या दासींवर दया करा.

जेसलर:—अरे ही वाट अडवून कां उभी अशी. तिला दूर व्हायला सांगा?

आर्मगार्ड:—सुभेदारसाहेब, राजवाड्यापार्शीं मी दहा वेळ आलें पण माझी दाद लागेना. माझ्या नवऱ्याला आज सहा महिने झाले तुरुंगांत टाकल्याला, आणि तेंही कांहीं अपराध नसतांना. मी बायको माणूस—कसं करावं. हें पोट कसं जाळावं अन् ह्या माझ्या छत्रकड्यांच्या—ह्या माझ्या एक नव्हे—दोन नव्हे—तीन पोटच्या गोळ्यांचं कसं संरक्षण करायचं? तुझीच सांगा. तुझीच जर नाही दया केलीत तर मग कोण करणार? ह्या पोरक्या पोरकडे पाहून तरी दया करा—

जेसलरः—कोण तूं? नांव काय तुझं?
तुझा नवरा कसला धंदा करीत होता?

आर्मगार्डः—मी एका गरीब मनुष्याची
स्त्री आहे. माझ्या नवऱ्याचा धंदा ह्मणजे
ज्या ठिकाणी शेळ्या दिखील जायला
भितात अशा अवघड कडे पाहाडांतून
कोणाची मालकी नाही असं गवत काढून
आणून ते विकून त्यावर आमची सर्वांची
पेट भरण्याचा.

जेस०ः—मग त्याला कैदेत कां घातलं ?

आर्म०ः—धनी साहेबांच्या शिपायांनीं
पैसे न देतां माझ्या घरधन्यानं आणलेलं
गवत दोनतीनदां जबरदस्तीनं काढून घेतलं
त्यामुळं निकरावर येऊन शिपायांची अन्
त्याची एकदां कांहीं बोलाचाली झाली.
तेवढ्यावरून सरकारी राखून ठेवलेल्या
जंगलांतून गवत कापून आणल्याच्या आक-
सानं माझ्या घरधन्यावर आळ येऊन,
त्याच्यावर खटला करून त्याला तुरुंगांत
पाठवला.

जेस०ः—माझ्या शिपायांनीं ?

आर्म०ः—होय सरकार.

जेस०ः—उद्यां सकाळीं ह्या किल्ल्याच्या
बुरुजाजवळ येऊन बैस आपली फिर्याद
येऊन. ह्मणजे तिथ तुझ्या अर्जाचा विचार
होईल. अर्ज करायची जागा ही नव्हे!

आर्म०ः—सुभेदार साहेब, माझ्या घर-
धन्याला सोडून माझा इनमाफ केल्या-

शिवाय मी कांहीं इथून हालायची नाही
आज. आज ६ महिने झाले. फुकट तुरुं-
गांत रखडावं लागत आहे त्याला; अन
तुमच्याकडून अजून न्याय होत नाही.

जेसलरः—तुला सांगितलंना एकदां कीं
उद्यां किल्ल्याच्या बुरुजापाशीं आपला
अर्ज घेऊन ये ह्मणून—मग आतां कां
इथ उभी? हो दूर. दूर हो.

आर्मगार्डः—सुभेदारसाहेब, मला न्याय
मिळाल्याशिवाय मी इथून हालणार नाहीं.
आज तुम्हीं मूर्तिमंत न्यायाधिश इथं
चालून आला असतां उद्यां त्या किल्ल्याच्या
बुरुजाकडे कशाला येऊं मी आणवी ?
इथंच न्याय होऊं दे माझा—

जेस०ः—अरे, तिला हाकलून द्वारे
तिथून—लोचट जात नाहींतर—

आर्मगार्डः—लोचट ह्मणा कीं कांहीं
ह्मणा. सुभेदारसाहेबांनीं न्याय केल्याशिवाय
हालणार नाहीं मी इथून. सुभेदारसाहेब,
कपाळाला आठ्या घाला, नाहीं तर डोळे
लाल करून ते माझ्यावर हवे तितके वटारा,
माझा न्याय केल्याशिवाय मी तुमच्या
घोड्याला इथून हालूं नाहीं देणार. (लगाम
धरते) माझा न्याय करा अन् माझा दुवा
व्या. माझ्या पोटांत पडलेल्या आगीच्या
भडक्यामुळं मला आतां धीर नाहीं
निघत. मग तुमच्या आठ्यांना आणि
वटारलेल्या डोळ्यांना भिऊन काय करूं ?
ह्या माझ्या पोरांच्याकडे पहा—अन्न न

मिळाल्यामुळं त्यांच्या हातापायाच्या कशा काड्या झाल्या आहेत अगदीं. (तिला मोतदार दूर करूं लागतो ती ऐकत नाहीं.)

जेस० :—मुकाट्यानं दूर हो नाहीं तर आह्मी आपला घोडा बेलाशक तुझ्या अंगावर घालूं—

आर्म० :—वाला, बेलाशक घाला आमच्या अंगावर. [आपल्या मुलांना घोड्याचे पुढे निजवून आपणही जमिनीवर पडते] महाराज, घाला आतां आपला घोडा आमच्या अंगावर. खुशाल घाला. आणि आपल्या घोड्याच्या टापाखालीं मला अन् माझ्या पोरांना चिरडून टाकून आहांला मातीला मिळवून द्या. ह्मणजे या-पुढं हीं पोटां जाळण्याकरितां कष्ट्य करा-यला नको अन् ती जन्माची दगदगही नको!

जेस० :—अरे, ही खुळी बिळी आहे कीं काय ?

मोतदार :—छे: सरकार.

जेस० :—तर तिला ओढून काढ तिथून.

मोतदार :—(तिला लाथ देऊन ओढून काढूं लागले) कां उठतेस कीं नाहीं इथून ?

आर्मगार्ड :—मी हलणार नाहीं इथून. तुडवून टाका मला. आजपर्यंत आह्मां सगळ्यांना तुम्ही असंच तुडवीत आलात.

आतांही मला तुडवून टाका—मी बायको-माणूस पडलें ह्मणून तुमच्याकडून असा न्याय मागतें.—मी जर पुरुष असतें तर असं मातींत धूळ खात पडून 'न्याय करा' ह्मणून तुम्हांला गयावया केलें नसतं. माझा न्याय करून घ्यायला मग मीं कांहीं निराळाच तोडगा काढला असता. पण काय करूं! मी बायको पडलें—

जेस० :—अरे बघता काय ? सगळेजण हिला अन् हिच्या ह्या पोरांना ओढून काढा बेलाशक माझ्या रस्त्यांतून. वाट कसली बघता ? [मोतदार तिला ओढूं पाहतात, ती उठत नाहीं. तें पाहून ते तिच्या पोरांना उचळूं पाहतात. ती त्यांचे हात धरते. इतक्यांत सूं सूं करून एक तीर येऊन जेसलरचा डोळा फुटतो. व दुसरा तीर येऊन त्याच्या छातींत लागतो.] अरे, दगा ! दगा !! हे तीर कोणीकडून आले ? खास, हे त्या टेलचेच तीर. एरवीं ह्यावेळीं आणि हे असे नेमके कसे येऊन बसणार ? होडी खडकाला लावून तो ज्यावेळेस निसटून गेला त्या वेळेला त्यानं जी प्रतिज्ञा केलीन तीच त्यानं खरी केलीन ! (मोत-दारास) अरे धरा मला— घोड्यावर बसायचं अवधान नाहीं उरलं मला आतां-थोडं पाणी द्या. [त्याला खाली उतर-वितात.]

बुइ० :—(कड्यावरून आरोळी ठोकून)

ए नराधमा, हे दोन्ही तीर ह्या तिरंदाज टेलचे आहेत, समजलास? तुडीव, मुडीव आतां त्या बाईला आणि तिच्या पोरांना कसा तुडवितोस तें पाहूं? मेलचथेलच्या बापाचे तूं डोळे काढविलेस त्याबद्दल पहिल्या तिरानं तुझा डोळा फोडला— आणि दुसरा तीर तुझ्या छातींत मारून इथल्या पाहाडी लोकांच्या दुःखाचं सगळं शल्य काढून टाकलं. आतां सुखानं मर.

जेस०:—(शिपायास) अरे, त्या मेलचथेलचा आंधळा बाप ह्याच वाडींत आहे. त्याला कैद करून किल्ल्यावर घेऊन चला. अन् माचीवरच्या मेणेवाल्यांना बोलावून मेण्यांत घालून मला किल्ल्यावर घेऊन चला— पण अगोदर पाणी द्या मला थोडं— [ते त्यास पाणी देतात. काहीं शिपाई मेलचथेलच्या बापास कैद करून आणतात, व काहीं मेणा घेऊन येतात.]

जेस०:—(आपल्याशीं) किल्ल्यावर पोचल्याबरोबर ह्या सगळ्या झोपड्यांना आग लावून देतो अगोदर. इथून एकदोन मैलांवर टेलचं झोपडं आहे. त्याच्या बायकापोरांना धरून आणून त्यांचे हाल-हाल करून ठार मारतो त्यांना. अन् मग पाहतो टेल माझ्या हातांतून कसा जातो तें! चला आटपा लौकर उशीर कां आतां!

[सर्व जातात.]

प्रवेश ४ था.

स्थळ—रोसवर्ग किल्ल्यावरील प्रदेश.
(कटवाले हत्यारबंद प्रवेश करितात.)

किल्लेदार:—(कटवाल्यांस) मुकाट्यानें आलांत तसे निघून जा नाहीतर इथल्या इत्थं तुमचे मुडदे पडतील.

मेलचथेल:—तो जेसलर कुठं आहे तें सांग अगोदर. त्यानं आमचा बाका तिरंदाज—बुड्ल्यम टेल—ह्याला पकडून कैद करून आणलं आहेन. त्या दोघांना दाखीव अगोदर, नाहीतर आमचे मुडदे पाडण्याच्या अगोदर ह्या किल्ल्यावरच जागच्याजागीच तुमचीं सर्वांची थडगीं करून सोडूं!

किल्लेदार:—जेसलर राजवाड्यांत आहेत आणि टेलला कैदी करून तुहंगांत टाकला आहे अजून. आणि ज्याच्या डोक्यावर सफरदळ ठेवून टेलकडून तिरंदाजी करिवली त्या त्याच्या पोराला मात्र आझीं इतक्यांत इथ कैद करून आणला आहे. हा पहा तो—(हातापायांत शंखळा घातलेला, व जवळ एक नागवी तरवार घेऊन शिपाई उभा आहे असा त्यास दाखवितात) नुसती इशारत देण्याचा अवकाश—तुझी इत्थं जर दंगा केला तर— त्याच्या मानेवर ही तरवार पडलीच झणून समजा. आणि तिकडं टेलचीही तीच अवस्था होईल! नाहीतर मुकाट्यानं चालते व्हा इथून—

[टेल एकदम आवेशानं येतो.]

बुइ०:-चोरा, हरामखोर नाहीतर ! हा पहा तुमचा बाप इथं जिवंत आहे ! त्या जेसलरचा एका तीरानं डोहा फोडून दुमरा तीर त्याच्या काळजांत खुपमून ठेवला आहे. तो काढा अगोदर-आणि त्यानून तो वांचला तर कग मग अशा बलाना. त्यानं माचीवरील झोपड्यापामून इथवर येईपर्यंतच तडफडून प्राण टाकले असतील - जा शोध करा अगोदर नीट. (तिरकमठा उचलतो व तीर काढूं लागतो)

किल्लेदार:-तिरकमठ्यावर तूं तीर चढविलास कीं, तुझ्या पोराचं मुंडक उडि-वलंच ह्मणून समज.

बुइ०:- (गोंधळून) व्हर्नर, मेलचथेल ! बाल्टरला केव्हां यांनी कैद करून आणलं !

व्हर्नर:-आह्मी तरी त्याला आतांच पाहतो. त्याला केव्हां कैद केलं तें आह्माला नाही ठाऊक.

मेलचथे०:- आह्मी इकडे निघून येईपर्यंत तरी तो खास घरी होता. त्याचा अन् त्याच्या आईचा निरोप घेऊन तुझी सुटका करून जेसलरवर सूड उगिवण्या करितां आह्मी आलों, व तट चढून जों इथें येतो तों त्याला आह्मी अशा स्थितीत पाहिला.

बुइ०:- (ओठ चावून) ठीक आहे. ही वेळ आपला मुलगा आणि बायको वांच्या जिवाकडे पाहण्याची नव्हे ! मला

ह्यावेळीं माझ्या देशाशिवाय कांहीं दिसत नाही, ती पहा माझी मायभूमि-या नराधमांच्या तामानं गांजून जाऊन मला हांका मारीत आहे ! आपल्या पोरांच्या हाताभायांत वेड्या ठोकून-त्यांचे हाल हाल करून त्यांना ज्या तुरुंगांत टाकलं आहे तिकडे जा ह्मणून मला सांगत आहे. ज्या माझ्या देशबंधूंच्या बायका ह्या नराधमांच्या कामाशीला बळी पडल्या त्या जेसलरवर "सूड घे सूड घे" ह्मणून एकमारख्या माझ्या कानाशीं ओरडत आहेत ! ती देवी स्वतंत्रता हे हरामखोर आपल्या नरडीला नखं लावून आपले प्राण घेत आहेत ह्मणून अजून नामर्दासारख्या वांगड्या बालून स्वस्थकमा बसलास ह्मणून माझे हात भात्याकडे ओढून नेत आहे ! आणि हीं मुकीं जनावरं आपल्या हंबरण्यांनीं आपली दाणावैरण हरण करणाऱ्या मांगावर सूड उगिवण्याविषयी अंतःऋग्ण विदारण करून टाकणाऱ्या आपल्या मूक कंठरवांनीं सुचवीत आहेत ! यावेळीं हा माझा मुलगा हें मी जागत नाही. [तिरकमठ्याला तीर लावतो, तों तिकडे किल्लेदार बाल्टरला ठार करण्याची इशारत करितो.]

रूडाल्फ:- (शिपायाच्या हातावर वार करून) हरामखोर, त्या निरापराधी मुलावर वार करून तुला काय मिळणार ? ते तुझे बाप आले आहेत त्यांच्याशीं लढ ना अगोदर.

ठेवून आपल्या तिलानं पालवीत होता. इतक्यांत थिपाई आले अन् त्यांनीं दादाला धलून नेल अन् मग आई अन् मी बाबा-कले गेलों तो तिथून त्यांना अन् आत्ताला धलून आनलं !

बुडू०:-अल्प ! एकंदरीत वास्टरनें तुझ्या डोकीवर सफरदल ठेवून त्यांच्या-वर निशाण मारण्याला सुरुवात केली तर.

मेस्व०:-तुझ्यापेक्षांही तो सर्वाई तिरंदाज होईल !

[जेसलरास घोर लागतो व तो प्राण टाकतो.]

बुडू०:-हा तर आटपलाच, [इतक्यांत स्टाॅफेचर येतो.] कोण स्टाॅफेचर ? अगदी वेळेवर आलांत. आपल्यासारख्याच्या आश्रयानं आज हें निर्विघ्नपणें पार पडलं. आतां पुढची व्यवस्था लावणें आपल्याकडे.

या पहाडी तिरंदाज लोकांनीं आपला देश या जुलमी सुभेदाराच्या तावडींतून सोडविण्याकरितां जें आज आपलं रक्त वेचलं आहे, आणि आपल्या प्राणाचे बळी दिले आहेत तिकडे योग्य लक्ष्य देऊन त्यांना यापुढें सुखानं आणि आनंदानं राहतां

येईल अशी व्यवस्था करणं आपल्याकडे आहे. इथल्या सगळ्या आस्ट्रियन लोकांनीं ४८ तासांत आमचा देश मुकाट्यानं सोडून जावं नाहींतर त्यांची कत्तल केली जाईल ह्मणून सर्वत्र द्वाही फिरवून त्यांना कळवावं ज्या देशांत खरे, दिलदार, कडवे आणि बाणेदार वीरपुत्र निपजतात त्या देशाला परकीय राष्ट्रांच्या जुलमी, शिरजोर, आणि अधिकार मदानं धुंद झालेल्या राजपुरुषाकडून आपलें गतस्वातंत्र्य झगडून-दोन हात करून-सहज संपादितां येतें. व दास्यत्व आणि गुलामगिरी यांचा अंतही सहज करितां येतो. [“ स्वतंत्रता-देवीचा विजय ” ह्मणून सर्व एकच जयघोष करितात.]

स्टाॅफेचर:-टेल, तुमच्यासारखे निस्पृही, बाणेदार व कडे देशभक्त लोक जर नसते तर हा आजचा सुदिन खचित उगवला नसता. (लोकांस) तर हे देशबंधूही, टेलच्या नांवानें पुन्हा एकदां जयघोष करा !

[“ स्वतंत्रतादेवी व टेल यांचा विजय ” ह्मणून सर्व एकच जयघोष करितात.]

(पडदा पडतो.)

समाप्त.